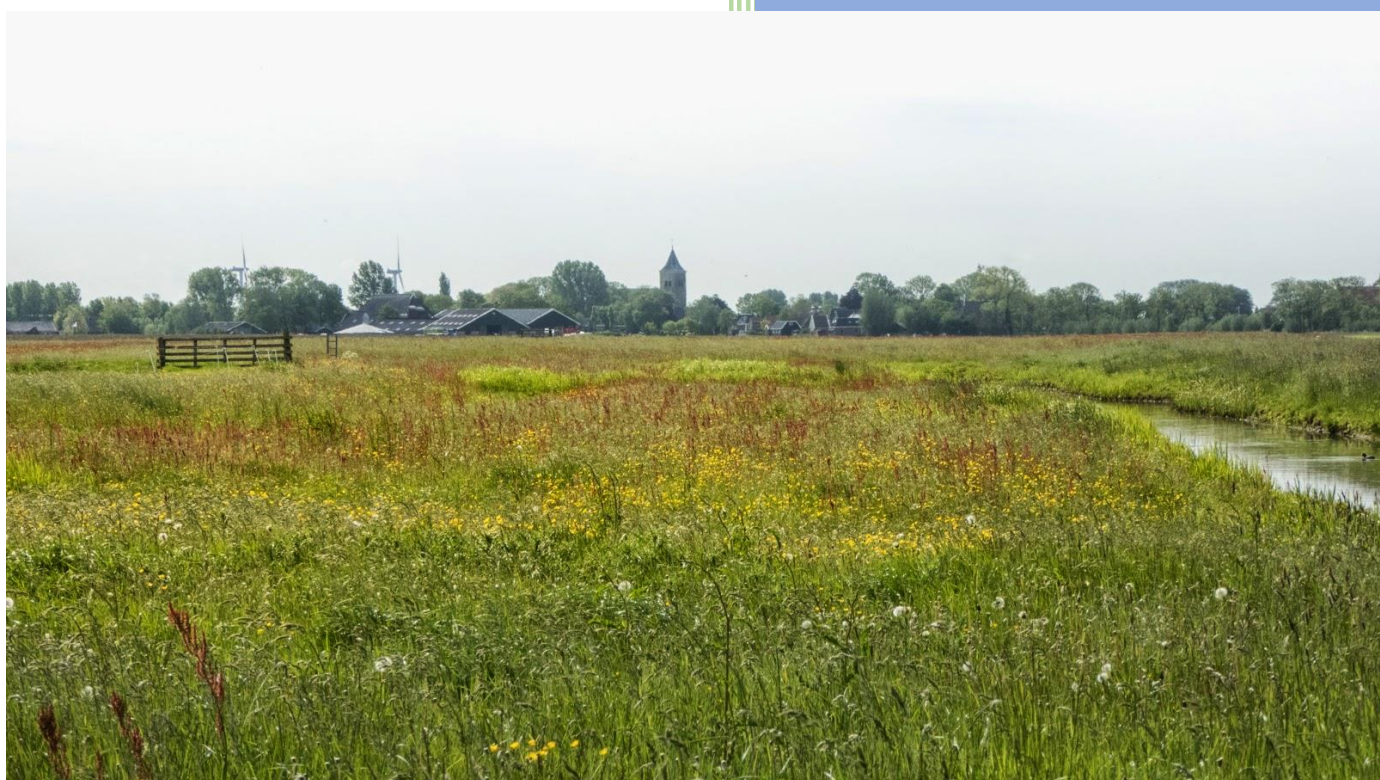

Greidhoeke Plus, mei-inoar foarút op de klaai

Greidhoeke Plus, voor een natuurinclusieve regio

provinsje fryslân
provincie fryslân

Gemeente
Súdwest-Fryslân

GEMEENTE
waadhoeke

Gemeente
Leeuwarden

WETTERSKIP
FRYSLÂN

Greidhoeke Plus, mei-inoar foarút op de klaai

*Voortgangsrapportage met een overzicht van
resultaten van projecten en activiteiten die
Greidhoeke Plus in het Friese kleiweidegebied heeft
gefaciliteerd in de periode van 2018 tot medio 2024.*

Greidhoeke Plus, voor een natuurinclusieve regio

provinsje fryslân
provincie fryslân

Gemeente
Súdwest-Fryslân

GEMEENTE
waadhoeke

Gemeente Leeuwarden

September 2024

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1. Inleidend.....	5
1.1 Voortgangsrapportage Greidhoeke Plus	5
1.2 Opbouw rapportage	6
2. Voortgang in één oogopslag.....	7
2.1 Financieel in beeld.....	7
2.2 Resultaten in relatie tot de actielijnen	8
2.3 Spreiding van de Greidhoeke Plus initiatieven over de Friese kleiweide.....	11
2.4 Realisatie van het streefbeeld	11
3. Ontstaansgeschiedenis Greidhoeke Plus	13
3.1 Wat is Greidhoeke Plus	13
3.2 De ontwikkelstadia van Greidhoeke Plus	13
Kwartiermakerstadium.....	13
Voorverkenning Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland	14
Uitvoeringsorganisatie Regio Deal NIL NN	14
Toekomstige invulling Greidhoeke Plus	14
4. Stadium kwartiermakers	15
Doelen kwartiermakers	16
Onze benadering in gebiedsprocessen	16
5. Stadium voorverkenning Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw	18
Uitzending: Veerkrachtige landbouw in een natuurinclusieve regio	22
6. Stadium uitvoeringsorganisatie Regio Deal inclusief cofinanciering	23
6.1 Greidhoeke Plus als uitvoeringsorganisatie	23
6.2 Door Greidhoeke Plus gefaciliteerde projecten	23
Gouden Land Box	23
Biodiversiteit op en om de Pingjumer Gulden Halsband	25
Wandel- en beleefroute	27
Filmreeks Boven it Maaifjild	29
Weidevogelfestival en symposium Werken aan een waardevol landschap	31
Boom voor boom.....	33

Educatieprogramma	33
Stek foar piken.....	35
Kansen voor Baarderdeel	38
Vogelkijkhut (planvorming)	40
Plant voort en wintermarkt.....	40
Kruidenrijk (voorheen Zaadhooi)	43
Toer de Boer.....	44
Rijkdom/ Pijpkaneel Fase 1	47
Rijkdom/ Pijpkaneel Fase 2	50
Verkenning Bioregio	51
CARGO Shanghai - Friesland.....	53
Erfgoeddeal	55
6.3 Boerenexperimenten	57
Biodivers Barsum.....	57
Regeneratieve samenwerking.....	59
Libjende Lânbou Ferwâlde	61
Voederhagen	63
Sicut liber sicut avis	65
6.4 Opschaling gebiedsinnovaties	66
Gebiedsproces Baarderadeel	67
Mei it Ferline Foarút op 'e Klaai	69
Wetter+ projecten.....	71
Korte keten projecten	72
Programmaplan Bioregio.....	74
7. Stadium Toekomstige invulling Greidhoeke Plus	76

1. Inleidend

De greidhoek of Friese kleiweidestreek is een gebied globaal gelegen rond de steden Leeuwarden, Franeker, Bolsward en Sneek tot aan de IJsselmeerkust. Het gebied staat bekend om haar uitgestrekte weidelandschap met rijke terpdorpen. De veehouderij is sterk bepalend in dit plattelandsgebied. In 2018 hebben verschillende overheden elkaar opgezocht om van elkaar te leren bij het opzetten van gebiedsprocessen, om zo te komen tot een duurzame natuurinclusieve aanpak in deze regio. Deze gezamenlijke interbestuurlijke aanpak kreeg de naam Greidhoeke Plus.

Greidhoeke Plus heeft zich vanaf de start ingezet voor de ontwikkeling van een meer natuurinclusief platteland in de Friese kleiweide. Strategie daarbij was om vooral aan te sluiten op de energie die in de mienskip in deze regio aanwezig was. Al deze energie heeft geleid tot realiseren van vele mooie projecten en een breed scala aan nieuwe ideeën en initiatieven. Ondanks alle onzekerheden rond de ontwikkeling en toekomst van het landelijke gebied constateert Greidhoeke Plus dat die energie nog steeds volop in de regio aanwezig is.

Bij het vormgeven en uitvoeren van de vele projecten heeft Greidhoeke Plus de initiatiefnemers zo goed als mogelijk geprobeerd te faciliteren. Dit is niet alleen gedaan met de 'eigen' financiële overheidsmiddelen (als Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw en het cofinancieringsbudget GH+), maar ook door te faciliteren in het zoeken naar alternatieve financieringsbronnen, het bieden van kennis en ondersteuning, initiatieven en initiatiefnemers met elkaar te verbinden en de initiatiefnemers zoveel als mogelijk proberen te ontzorgen in de bureaucratische wereld (van regels, procedures en onpersoonlijke relaties).

1.1 Voortgangsrapportage Greidhoeke Plus

Om de bijdragen en meerwaarde van Greidhoeke Plus inzichtelijk te maken is voorliggende voortgangsrapportage opgesteld. In deze notitie wordt de lezer meegenomen in de belangrijkste activiteiten waar GH+ zich in de afgelopen jaren voor ingezet heeft. Dit zijn overwegend projecten die vanuit de mienskip zijn geïnitieerd en bijdragen aan het geformuleerde streefbeeld ten behoeve van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw. Als samenwerkingsverband heeft GH+ initiatiefnemers daarbij gefaciliteerd. Al met al is dit een lijvig rapport geworden, het bewijst eens te meer de veelheid en diversiteit van projecten die onder de noemer natuurinclusief platteland ontwikkeld zijn.

Wanneer de looptijd van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw ten einde is en de projecten naar verwachting in 2025 zijn afgerond, is GH+ voornemens een verantwoordingsrapportage op te stellen. Een verantwoording van middelen in relatie tot de uitgevoerde projectresultaten. Deze notitie is dat dus niet. Het geeft globaal een eerste overzicht van projectresultaten en financiering daarvan maar voor een algehele verantwoording is het nu nog te vroeg.

Waarom dan nu toch een voortgangsnotitie? Met deze notitie kunnen we de natuurinclusieve ontwikkelingen in de regio laten zien. Indien gewenst kan de koers voor de komende jaren worden bijgesteld en de rol van GH+ heroverwogen worden. De leerpunten die zijn opgedaan zijn waardevol om vast te houden en te delen: niet alleen in de gebiedsprocessen in de Friese kleiweide maar ook voor andere gebieden in Fryslân, en elders. Het belangrijkste van deze notitie is misschien wel dat we

hiermee onze initiatiefnemers in de spotlight zetten, zij hebben uiteindelijk de natuurinclusieve beweging in de greidhoek nieuwe impulsen gegeven!

1.2 Opbouw rapportage

Het belangrijkste hoofdstuk van dit rapport is hoofdstuk 2: De voortgang in één oogopslag! In dit hoofdstuk wordt op hoofdlijnen de financiering in beeld gebracht en worden de projecten en activiteiten gekoppeld aan de actielijnen die bijdragen aan een meer natuurinclusief platteland. Een spreidingskaart maakt de spreiding van de projecten over de Friese kleiweide inzichtelijk. In hoeverre alle gebiedsprocessen het streefbeeld dichterbij brengen is nog niet te kwantificeren, kwalitatief worden daar wel een aantal uitspraken over gedaan.

Na hoofdstuk 3 waarin wordt ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van Greidhoeke Plus is deze rapportage verder opgebouwd naar de vier ontwikkelstadia van de ontwikkeling van Greidhoeke Plus. Hoofdstuk 4 gaat over kwartiermakerstadium waarin vooral lopende gebiedsprocessen geïnventariseerd en geanalyseerd zijn. En waarin is nagedacht over de meerwaarde die de interbestuurlijke samenwerking van Greidhoeke Plus kan bieden in deze gebiedsprocessen. De voorverkenning ten behoeve van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw in de Friese kleiweide wordt in hoofdstuk 5 besproken. Een belangrijk resultaat van dit stadium was het Streefbeeld en Actieplan. Hoofdstuk 6 beschouwen wij als een mooi overzicht van projecten die in de afgelopen jaren zijn uitgevoerd of nog in uitvoering zijn. Het laat zien dat in de 'periode Greidhoeke Plus' veel is gebeurd in de ontwikkeling van een meer natuurinclusief platteland. De samenwerking van overheden heeft voor veel beweging in het gebied gezorgd. Op het moment van schrijven van deze voortgangsnotitie valt nog weinig te zeggen hoe en op welke manier de samenwerking in de toekomst wordt voortgezet. Een routekaart die in ontwikkeling is, maakt keuzes hierin inzichtelijk. In hoofdstuk 7 wordt hier kort op ingegaan.

2. Voortgang in één oogopslag

2.1 Financieel in beeld

Greidhoeke Plus had in de kwartiermakerstadium een beperkt budget, zogenaamd procesgeld, voor kleine initiatieven en ondersteunende inhuur.

Vanuit de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland is in de periode van 2019 tot en met 2024 (met uitloop in 2025) in totaal € 1.650.306,= beschikbaar voor de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw in het Friese kleiweidegebied. De Friese Kleiweide omvat hetzelfde gebied als het werkingsgebied van Greidhoeke plus. Greidhoeke Plus was derhalve ook de 'logische' uitvoeringsorganisatie voor de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Friese Kleiweide.

Het cofinancieringsbudget ingelegd door de vijf overheden gezamenlijk bedroeg vanaf 2022 jaarlijks €140.000,=, in totaal is dat voor de jaren 2022-2024 een bedrag van €420.000,=.

Beschikbaar			
	Greidhoeke Plus procesbudget (2018-2021)	€	80.100,=
	Regio Deal NIL NN (2019-2024)	€	1.650.306,=
	Cofinancieringsbudget GH+ (2022, 2023, 2024)	€	535.976,=
	Totaal	€	2.266.382,=
Realisatie			
	Regio Deal NIL NN		
	2020	€	104.970,=
	2021 ¹	€	-5.566,=
	2022	€	298.316,=
	2023	€	142.344,=
	April 2024 ²	€	335.185,=
	Verplichtingen aangegaan rest 2024, doorloop 2025 (ca)	€	750.000,=
	Totaal	€	1.625.249,=
	Aanvullende projectfinanciering overheden GH+		
	Losse subsidies 2021	€	125.506,=
	Cofinancieringsbudget GH+		
	Greidhoeke Plus procesbudget (2018-2021)	€	49.723,=
	Cofinancieringsbudget GH+ (2022, 2023, 2024)	€	338.706,=
Restant			
	Regio Deal NIL NN	€	nihil,=
	Cofinancieringsbudget GH+ (incl. restant procesbudget) ³	€	227.646,=

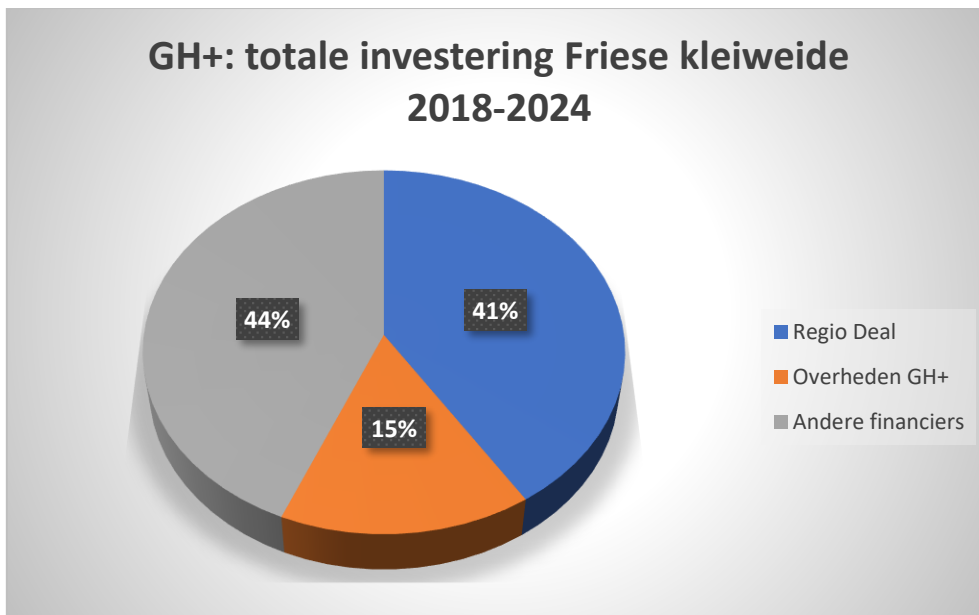
¹ Het jaar 2021 was het 'Coronajaar.' Er konden in die periode daardoor weinig initiatieven worden uitgevoerd. Het negatieve saldo in 2021 komt door een afrekening van het project Pijpkaneel.

² Stavaza april 2024. Van dit restant is een aanzienlijk deel al beschikt maar nog niet afgerekend; dit zijn projecten die vallen onder de zogenaamde opgeschaalde gebiedsinnovaties (zie paragraaf 6.4).

³ Let wel! Dit is een verwachting voor eind 2024 en derhalve beschikbaar voor het Uitvoeringsprogramma Greidhoeke Plus 2025.

Op basis van de nu bekende en de nog verwachte cijfers tot eind 2024 is de inschatting dat met de ondersteuning van Greidhoeke Plus de totale omvang van investeringen in het Friese kleiweidegebied ruim 4 miljoen euro bedraagt. Dit zijn gebiedsprocessen en projecten waarvan GH+ als uitvoeringsorganisatie van de Regio Deal heeft geopereerd en projecten met een natuurinclusief component gefinancierd uit het cofinancieringsbudget van GH+.

Onderstaande cirkeldiagram geeft globaal inzicht in de hoofdstromen van de financiering (deels op voorlopige cijfers gebaseerd).

Het geld wat de overheden van Greidhoeke Plus hebben ingelegd is rond de 15% van de totale investeringen. Let wel, de zogenoemde *in kind* uren, de uren die op ambtelijk, directie en bestuursniveau zijn ingezet, zijn hier niet in verdisconteerd. Dat geldt overigens ook voor veel van de ingezette uren van de initiatiefnemers (vrijwilligers en stichtingen) die niet konden worden doorberekend aan de natuurinclusieve projecten.

Vanuit het perspectief van de cofinanciering door de overheden van GH+ levert dit omgerekend een multiplier van bijna 7, voor de Regio Deal middelen is de multiplier 2,5. Opvallend is dat een aanzienlijk deel van de financiering (44%) afkomstig is van andere financiers: dit kan financiering zijn van de initiatiefnemers zelf of komen uit andere geldstromen (niet overheid: banken, ondernemers, lokale vogelwachten, fondsen en dergelijke). De Regio Deal is met een totale investering van €1.650.306 goed voor 41% van de totale investering van de Greidhoeke Plus initiatieven. We kunnen stellen dat de Regio Deal een waardevolle katalysator geweest voor de natuurinclusieve beweging in de greidhoek.

2.2 Resultaten in relatie tot de actielijnen

De gebiedsprocessen in de Friese kleiweide kregen een impuls met de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw. Met het streefbeeld opgesteld ten behoeve van de Regio Deal, de verschillende vormen van input vanuit de deelgebieden en de daarbij aangegeven punten is besloten tot het in samenhang

formulieren van twaalf actielijnen. De actielijnen doen recht aan de breedte van de thematiek en de diversiteit in de opbrengst uit de deelgebieden.

De twaalf actielijnen kort beschreven:

1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap
2. Versterken open landschap
3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving
4. Meer verbinding met een biodivers platland
5. Verrijken bodemleven
6. Optimale benutting water
7. Versterken leefgebied weidevogels
8. Beter benutten circulaire ketens
9. Bijdragen aan energie- en klimaatopgaven
10. Stimuleren lokale voedselmarkt
11. Versterken toeristisch-recreatief netwerk
12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen

In de hierna volgende hoofdstukken worden de projecten die zijn uitgevoerd, nog in uitvoering zijn of nog in het beginstadium zich bevinden uitvoerig beschreven. In onderstaand overzicht zijn deze projecten in een overzicht geplaatst en is per project aangegeven aan welke actielijnen ze bijdragen. Dat kan in variërende mate zijn.

Projecten Greidhoeke	Actielijnen											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Stadium voorverkenning Regio Deal	✓											✓
Gouden Land Box										✓		
Biodiversiteit Pingjumer Gulden Halsband		✓		✓							✓	✓
Wandel- en beleefroute		✓		✓							✓	✓
Filmreeks Boven it Maaifjild				✓								✓
Weidevogelfestival en symposium				✓							✓	✓
Boom voor boom		✓					✓					
Educatieprogramma				✓								✓
Stek foar piken							✓					✓
Kansen voor Baarderdeel	✓		✓				✓					✓
Vogelkijkhut (planvorming)												✓
Plant voort				✓						✓		✓
Kruidenrijk (Zaadhooi)		✓		✓								✓
Toer de boer				✓						✓		✓
Rijkdom/ Pijpkaneel	✓		✓	✓			✓					✓
Verkenning Bioregio			✓	✓	✓			✓		✓		✓
CARGO Shanghai-Friesland				✓								
Erfgoeddeal		✓		✓	✓	✓	✓		✓			✓
Biodivers Barsum			✓	✓			✓					✓
Regeneratieve samenwerking			✓		✓			✓				✓
Libjende Lânbou Ferwâlde			✓		✓							✓

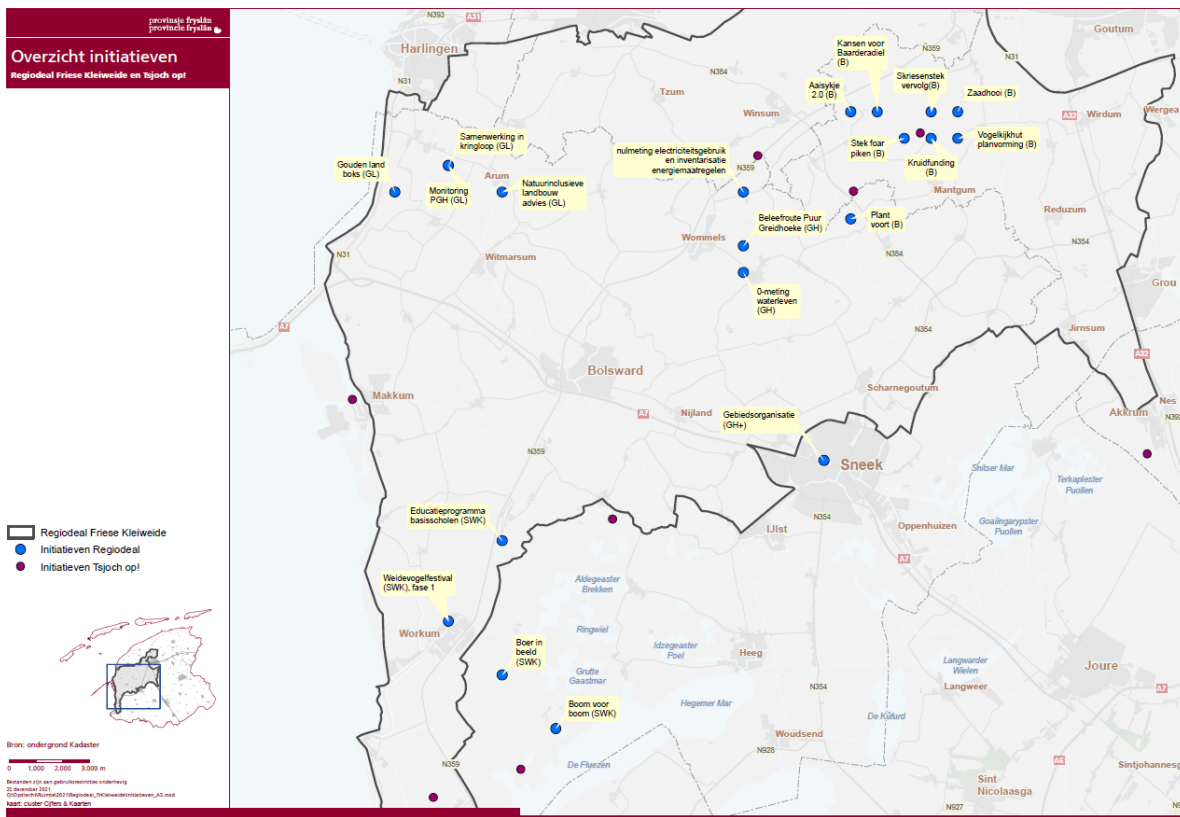
Voederhagen			✓	✓								✓
Sicut liber sicut avis				✓								✓
Gebiedsproces Baarderadeel	✓											
Mei it Ferline Foarút op 'e Klaai		✓		✓	✓	✓	✓					✓
Wetter + projecten	✓			✓		✓						✓
Korte keten project										✓		✓
Programmaplan Bioregio			✓	✓	✓			✓		✓		

Projecten 'van Greidhoeke Plus' gekoppeld aan de actielijnen van de Regio Deal.

Een aantal zaken vallen op uit voorgaande tabel:

- ✎ Projecten onder de vlag van Greidhoeke Plus bedienen vrijwel altijd meerdere actielijnen. Dat sluit goed aan bij het uitgangspunt van Greidhoeke Plus dat doelen bij voorkeur via een integrale gebiedsgerichte aanpak worden gerealiseerd. We zien tevens dat initiatieven vanuit de mienskip vaak ook breder zijn alleen natuurinclusieve doelen bij de landbouw. De breedte van de twaalf actielijnen die vanuit het streefbeeld zijn opgesteld gaven dat ook al aan.
- ✎ Het is echter niet zo dat de financiering gelijkmatig over de actielijnen kan worden verdeeld, sommige actielijnen wegen eenmaal zwaarder dan andere. Het is daarom niet mogelijk om aan te geven wat de financiering per actielijn globaal is geweest;
- ✎ Projecten dragen relatief vaak bij aan actielijn 4 – Meer verbinding met een biodivers platteland. Dat is logisch omdat Greidhoeke Plus staat voor een natuurinclusief platteland en focus van de Regio Deal ligt op natuurinclusieve landbouw. Behoud en herstel van biodiversiteit is de belangrijkste pijler van natuurinclusiviteit.
- ✎ Ook actielijn 12 –Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen– raakt aan veel projecten die zijn uitgevoerd of nog in uitvoering zijn. De Regio Deal heeft als doel een omslag te realiseren naar een landbouwvorm die zowel voedsel produceert als de omgeving versterkt. Een landbouw die grondgebonden en circulair is, bijdraagt aan het herstel van de biodiversiteit, maatschappelijk draagvlak heeft én economisch rendeert is het streven. Focus ligt daarbij op:
 - Opzetten van nieuwe samenwerking
 - Ontwerpen van nieuwe landbouw- en natuurbeheersystemen
 - Experimenten met nieuwe werkwijzen
 - Ontwikkelen en delen van kennis
Dit proces is een zoektocht en daarom scoren veel projecten ook op deze actielijn. Boerenexperimenten, ontwikkelen van monitoringsprogramma's en kennisdelen (scholen, boeren, burgers) zijn allemaal onderdelen die binnen deze actielijn vallen.
- ✎ Actielijnen Optimale benutting van water (6), Beter benutten circulaire ketens (8) en Bijdragen aan energie- en klimaatopgaven (9) hebben relatief minder aandacht gekregen.

2.3 Spreiding van de Greidhoeke Plus initiatieven over de Friese kleiweide

Een voorlopig spreidingskaartje van de eerste initiatieven in de Friese kleiweide.

Er volgt later een update van dit kaartbeeld dat in samenwerking met de Regio Deal wordt vormgegeven.

2.4 Realisatie van het streefbeeld

De vraag of de hoeveelheid van gebiedsprocessen en projecten gepresenteerd in deze voortgangsrapportage bijdragen aan de realisering van het geformuleerde streefbeeld. Is, en in welke mate, het streefbeeld voor 2030 in de afgelopen periode dichterbij gekomen?

Het streefbeeld dat voor de greidhoek van onderop ten behoeve van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw is geformuleerd luidt:

“In 2030 is de melkveehouderij in het kleiweidegebied nog steeds een sterke beeldbepalende factor. Het open en diverse karakter van het landschap heeft een rijke (cultuur)historie die zichtbaar en beleefbaar is. Een sterke en veerkrachtige landbouw is in de toekomst nog steeds een belangrijke economische drager. De uitstraling van het landschap -met de oude dijken, de kruidenrijke graslanden en greppels, de oude opvaarten- ademt meer de geur en aanblik van ‘vroeger’, maar de bedrijfsvoering van de landbouw is modern, technologisch hoogstaand en vernieuwend. De boer van 2030 is niet alleen meer een producent van agrarische producten als zuivel en vlees, maar levert daarnaast ook natuur, biodiversiteit en landschapskwaliteit. Daar krijgt hij een eerlijke prijs voor. De diversiteit in bedrijfsvoering is er in 2030 nog steeds. Grootschaligheid en kleinschaligheid, biologisch en regulier wisselen elkaar af. Gemeenschappelijk is de inzet op kwaliteit. Meer agrariërs hebben in

denken en werken een omslag naar meer natuurinclusief gemaakt. De bodemvruchtbaarheid blijft hierdoor goed. De landbouw levert gezonde producten voor een goede prijs. Kringlopen op de bedrijven zijn zo goed mogelijk gesloten, mede door meer samenwerking met akkerbouw bedrijven die zich ook in het kleiweide-, of daaraan grenzende gebied, bevinden. De flora en fauna die typerend is voor het kleiweidegebied is versterkt, de talrijke aantallen gruttokuikens in het voorjaar zijn hierbij karakteristiek voor de gezonde stand aan weidevogels. De natuur heeft zichtbaar terrein gewonnen en het landschap wint aan kleur en rijkdom. (...)

In al deze transitie heeft de landbouwsector een voorname rol, in samenwerking en samenhang met alle andere gebiedspartners. Kennisdelen, respectvol samen werken en vertrouwen in de gezamenlijke toekomst zijn daar kernbegrippen in. Het vermengen van functies - waardoor natuur, landschap en landbouw elkaar in een krachtige wisselwerking versterken – zorgt letterlijk voor een bloeiende regio die de natuurinclusieve landbouw als wenkend perspectief heeft omarmd. De wijze waarop daaraan wordt gewerkt is richting andere delen van het land een succesvol exportproduct: van onderop, met veel energie en initiatief vanuit de betrokkenen in het gebied.”

De Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw is een regeling waarbij men streeft naar een landbouw die grondgebonden en circulair is, bijdraagt aan het herstel van de biodiversiteit, maatschappelijk draagvlak heeft én economisch rendeert. Het vinden van nieuwe samenwerkingen en systemen en ruimte om te experimenteren zorgen dat we leren hoe dit veranderingsproces verloopt.

Het hierboven geformuleerde streefbeeld is een kwalitatieve beschrijving van de Friese kleiweide in 2030. Dit streefbeeld is niet in SMART-doelstellingen geformuleerd. Inzetten op de energie van onderop had in aanloop van de Regio Deal de voorkeur, meer dan het nastreven van afrekenbare doelen. Maar ‘giet it no better mei lân en wetter?’ is wel een relevante vraag. Het opbouwen van een goed monitoringssysteem ten behoeve van de biodiversiteit speelt in verschillende projecten een rol (boerenexperimenten, groenblauwe dooradering). Successen bepalen is wel iets van de lange adem. Kwantitatieve onderbouwing van projecten van Greidhoeke Plus zal, en kan zich pas later, bewijzen.

Kwalitatief kunnen we nu zeker uitspraken doen over de meerwaarde van de Greidhoeke Plus gebiedsprocessen:

- ✔ Er is veel beweging in de Friese kleiweide. Onze initiatiefnemers en samenwerkingspartners tonen veel enthousiasme om met het streefbeeld en actieplan aan de gang te gaan. We lijken er gezamenlijk ook goed in te slagen alle middelen van de Regio Deal op tijd weg te zetten, dit in tegenstelling tot veel andere gebieden in Noord-Nederland.
- ✔ Veel initiatieven raken aan de actielijn die gaat over een biodivers platteland.
- ✔ De mienskip is bij veel initiatieven betrokken geweest. Opvallend was de grote deelname van kinderen aan verschillende activiteiten. Ook de pers heeft de nodige aandacht aan door Greidhoeke Plus ontplooiden activiteiten geschonken. Deze notitie geeft hier de nodige voorbeelden van.
- ✔ Er zijn relatief veel experimenten/kennis/bewustwordingsprojecten (actielijn 12) uitgevoerd waar de doorwerking pas in een later stadium zal blijken.
- ✔ Bij verschillende initiatiefnemers is de wens geuit om reeds elders uitgevoerde lokale projecten breder over de Friese kleiweide uit te rollen. Kennis en ervaringen worden gedeeld en initiatiefnemers zoeken elkaar op.

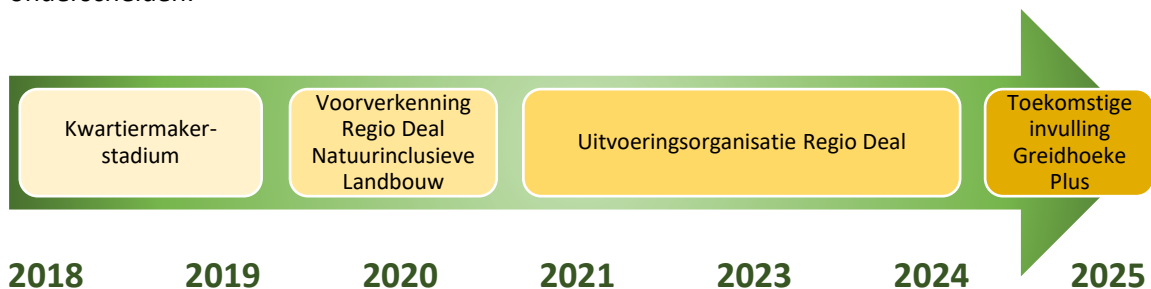
3. Ontstaansgeschiedenis Greidhoeke Plus

3.1 Wat is Greidhoeke Plus

Greidhoeke Plus (GH+) is de interbestuurlijke samenwerking van provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de gemeenten Leeuwarden, Súdwest-Fryslân en Waadhoeke. De samenwerking is in 2018 gestart vanuit een behoefte om integrale gebiedsprocessen die kansrijk zijn voor een natuurinclusief platteland op te starten en/of aan te jagen en hier praktijkervaringen in op te doen. Ontwikkeling van een ‘gereedchapskist’ en aansluiting te zoeken met kennis- en onderzoekstellingen zijn belangrijke uitgangspunten voor GH+. Om gebiedsplannen uit te voeren faciliteert GH+ initiatiefnemers onder andere door het zoeken en regelen van fondsen en financiering.

3.2 De ontwikkelstadia van Greidhoeke Plus

We kunnen in de ontstaansgeschiedenis van Greidhoeke Plus ruwweg een viertal ontwikkelstadia onderscheiden:

Kwartiermakerstadium

In deze fase hebben de provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de gemeenten Leeuwarden, Súdwest-Fryslân, Heerenveen en De Fryske Marren elkaar opgezocht om in gebiedsprocessen samen te werken aan een natuurinclusief platteland. Met de komst van de Regio Deal kwam de focus volledig op de Friese kleiweide te liggen is de gemeente Waadhoeke aangesloten en zijn Heerenveen en De Fryske Marren gestopt in Greidhoeke Plus.

Vertegenwoordigers van deze overheden willen in de Greidhoeke Plus-aanpak tot een gezamenlijke interbestuurlijke aanpak komen om planprocessen gebiedsgericht op te pakken, waarbij natuurinclusieve landbouw in samenhang met een breder gebiedsproces leidt tot een duurzame natuurinclusieve aanpak. De groep van vertegenwoordigers hebben bij de verkenningstocht van dit proces de status van ‘kwartiermakersgroep’ gekregen.

Binnen de aanpak Greidhoeke Plus kwartiermakerstadium zijn tien gebieden beschreven waar gebiedsprocessen aan de orde kunnen komen, of al in ontwikkeling zijn (zoals bijvoorbeeld binnen de Friese Veenweideaanpak). De omstandigheid dat er sprake is van processen van onderop, vormt hierbij een belangrijke plus. De overheden kunnen hier, ook in onderlinge afstemming met elkaar, ontwikkelingen ondersteunen, faciliteren en aanjagen.

Voorverkenning Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord-Nederland

In 2020 lag er voor GH+ een mooie kans om met de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw Noord-Nederland de ambitie om natuurinclusieve landbouw in samenhang met een breder gebiedsproces tot een duurzame aanpak inhoud te geven. Middels deze noordelijke Regio Deal worden natuurinclusieve gebiedsvraagstukken in Drenthe, Groningen en Fryslân breed opgepakt. Het Friese kleiweidegebied is één van de acht aandachtsgebieden van de Regio Deal. Dit grondgebied sloot perfect aan op de samenwerkende overheden in GH+. Binnen de aanpak van de Regio Deal is daarom de interbestuurlijke samenwerking Greidhoeke Plus in 2020 gevraagd om de uitvoeringsorganisatie van deze Deal in te vullen.

Uitvoeringsorganisatie Regio Deal NIL NN

De Regio Deal loopt formeel eind 2024 af met nog een doorloop in 2025 van ingezette trajecten. Er zijn al veel mooie projecten uitgevoerd of nog in uitvoering en er is de nodige ervaring opgedaan bij het werken in gebiedsprocessen van 'onder-op.' Naast het budget van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw hebben de overheden van Greidhoeke Plus ook een eigen cofinancieringsbudget gecreëerd zodat projecten die breder zijn dan alleen natuurinclusieve landbouw ook kunnen worden ondersteund. De landbouw is immers niet alleen verantwoordelijk voor natuurinclusieve verduurzaming van het platteland. In praktijk betekende deze verbreding dat niet alleen natuurinclusieve doelen worden bediend maar dat ze ook bijdragen aan doelen op het gebied van bijvoorbeeld recreatie, landschappelijke kwaliteit en educatie. De bestuurders van GH+ worden periodiek meegenomen in de voortgang van projecten van GH+, maar dit heeft een wat ad-hoc-karakter. Nu het einde van de Regio Deal in zicht is, presenteert GH+ voorliggende rapportage waarin de successen en leerpunten van zes jaar werken in GH+-verband worden gepresenteerd.

Toekomstige invulling Greidhoeke Plus

Naast de voortgang van de inzet Regio Deal-middelen heeft deze rapportage ook als doel om de voortgang van de inzet van cofinancieringsmiddelen van de eigen overheden inzichtelijk te maken. GH+ denkt nu na om in het najaar een 'doorstart-manifestatie' organiseren, deels is dat terugblikken en behaalde successen te vieren en leerpunten te delen, maar deze manifestatie is ook bedoeld om met partijen uit het gebied gezamenlijk met een ontwikkelingsbril richting de toekomst te kijken. Overigens, een aantal initiatieven die in gang zijn gezet lopen de komende jaren nog door. Deze rapportage helpt inzichtelijk te maken wat de meerwaarde van GH+ in gebiedsprocessen in de Friese kleiweide, oftewel de greidhoeke, is (geweest). En dus ook: kan zijn.

4. Stadium kwartiermakers

Greidhoeke Plus is begin 2019 gestart met een analyse van een aantal lopende gebiedsprocessen en het formuleren van leerpunten die daarbij zijn opgedaan. Hiervoor zijn tien gebieden geselecteerd:

De focus in de kwartiermakerstadium lag niet zozeer in het draaien van zoveel mogelijk projecten maar meer bij kennisontwikkeling en positiebepaling van de overheden in en bij integrale gebiedsprocessen. De kracht en meerwaarde van deze kwartiermakers lag vooral in het feit dat men op dit gebied vanuit verschillende overheden samenwerking en afstemming zocht.

In april 2019 heeft Greidhoeke Plus door Compass4u een notitie laten opstellen met een aantal uitgangspunten voor Greidhoeke Plus. Een integrale aanpak richting gebieden vraagt namelijk een stevige en zorgvuldige voorbereiding en een nauwkeurige positiebepaling richting plaatselijke initiatiefnemers. Initiatieven van onderop hebben een eigen dynamiek en voldoende ruimte nodig om te kunnen groeien. De rol van overheden ontwikkelt zich in deze nieuwe ruimte. In deze notitie is de ambitie geformuleerd:

‘Als gemeenschappelijke overheden willen we naar gebiedsprocessen die worden gedragen door gedegen gebiedsorganisaties, bij voorkeur van georganiseerde gebiedsbewoners en eigenaren. Deze vorm van gebiedssamenwerking is ook voor ons als overheden een uitdaging omdat het werken in en met dergelijke gebiedsorganisaties nog in de kinderschoenen staat. Nu nog veelal sectoraal gedreven willen we dit proces ook gebruiken om de kanteling naar cross-sectoraal of integrale gebiedsaanpakken te realiseren. Die opgave is voor ons als betrokken overheden een flinke stap. Want hoe ga je van een regisserende naar een meer participerende en faciliterende rol als overheid? Vraagstukken die, ook in het kader van de nieuwe omgevingswetgeving, een veranderend speelveld tot gevolg heeft waar de overheid zijn rol ten opzichte van burger- of gebiedsinitiatief moet gaan hervinden. In de uitwerking per gebied is het voor de overheden zaak om vooral aan te sluiten op de

initiatieven die vanuit de streek al lopen en te profiteren van de energie die de (lokale) aanjagers hebben.

We sluiten met deze visie aan bij ideeën die hierover in het ontwerp van de provinciale Friese Omgevingsvisie (februari 2019) zijn aangegeven.'

Doelen kwartiermakers

Op basis van deze analyse heeft Greidhoeke Plus voor zichzelf doelen geformuleerd waarmee zij het verschil willen maken in integrale gebiedsprocessen:

- A. Het **aanhaken bij dan wel opstarten en/of aanjagen** van **integrale gebiedsprocessen** in een aantal gebieden die kansrijk zijn voor natuurinclusief platteland
- B. Het **ontwikkelen van een 'gereedheidskist'** voor de transitie naar een natuurinclusief platteland
- C. Komen tot **kennis/onderzoek** in samenwerking met onderwijs- en kennisinstellingen
- D. **Ervaring opdoen** met integrale gebiedsprocessen, samen met inwoners en andere stakeholders en het leren van elkaars aanpak
- E. Het **regelen van fondsen en financiering** voor het doorlopen van gebiedsprocessen en de uitvoering van gebiedsplannen

Onze benadering in gebiedsprocessen

Per gebied zal een specifiek op het gebied toegesneden aanpak noodzakelijk zijn. Die aanpak is sterk afhankelijk van de mogelijkheden om van onderop processen op gang te krijgen. Belangrijke stakeholders vanuit landbouw, natuur en eventueel ook recreatie c.a. moeten daarbij een plek krijgen. Op hoofdlijnen zien we in de gebieden een aanpak in een viertal fases:

Oriëntatiefase

Een aantal betrokken partijen maakt samen een eerste korte gebiedsanalyse op basis waarvan een verdere verkenning mogelijk wordt. Binnen de Greidhoeke Plus-aanpak is dit vanuit de kwartiermakersgroep opgepakt, waarbij is onderkend dat in de in kaart gebrachte gebieden bestaande ontwikkelingen van onderop aan de orde zijn en er aanknopingspunten zijn voor een vervolg. In Deel II van deze notitie zijn de tien korte gebiedsanalyses opgenomen.

Verkenningfase

In de verkenningfase starten lokale partijen in een gebied met het opstellen van een breed gedragen gebiedsverkenning. Een dergelijke gebiedsverkenning moet de basis vormen voor een verdere uitwerking met maatregelen.

- ✔ Er wordt gestart met het opstellen van een gebiedsanalyse voor een binnen de oriëntatiefase in beeld gebracht pilotgebied. Het tempo waarin analyses kunnen worden opgepakt is afhankelijk van de mogelijkheden met betrekking tot de beschikbare financiën en menskracht.
- ✔ Aan de hand van deze eerste analyse worden door inwoners, boerenbedrijven en overige stakeholders gezamenlijke opgaven verkend en geformuleerd. Deze opgaven kunnen al bestaande opgaven zijn (zoals die bijvoorbeeld vanuit de veenweidevisie of klimaatadaptatie volgen) aangevuld met de natuurinclusieve opgaven. Te denken valt aan het versterken van de biodiversiteit en het realiseren van een circulaire landbouw. Ook wordt in deze fase voor een gewijzigde inrichting of aangepast beheer van het gebied een verband gelegd met de onderdelen Gereedschapskist en Kennis/onderzoek. De rol die we als overheden in dit gebiedsproces willen gaan vervullen is afhankelijk van de al aanwezige organisatiegraad in het gebied en de behoefte van en noodzaak bij betrokkenen.

Doelstelling is om in deze verkennende fase scherp te krijgen welke collectieve instrumenten (gereedschappen) nodig zijn om de beoogde gebiedsaanpak tot uitvoering te brengen. Het resultaat van deze fase is een gebiedsverkenning.

Uitwerkingsfase

In de uitwerkingsfase wordt met stakeholders een wenkend perspectief geformuleerd die past bij de kernkwaliteiten en het DNA van het betreffende gebied.

- ✔ Er wordt in een gebiedsplan een pakket aan maatregelen uitgewerkt
- ✔ De aanpak wordt gekoppeld aan financieringsbronnen.

Doel is om in de uitwerkingsfase een gezamenlijk focus op de daadwerkelijke uitwerking te krijgen. Deze uitwerkingsfase leidt tot het opstellen van een gebiedsplan. Het streven is om eind 2019 in de eerste gebieden de uitwerkingsfase te hebben afgerond.

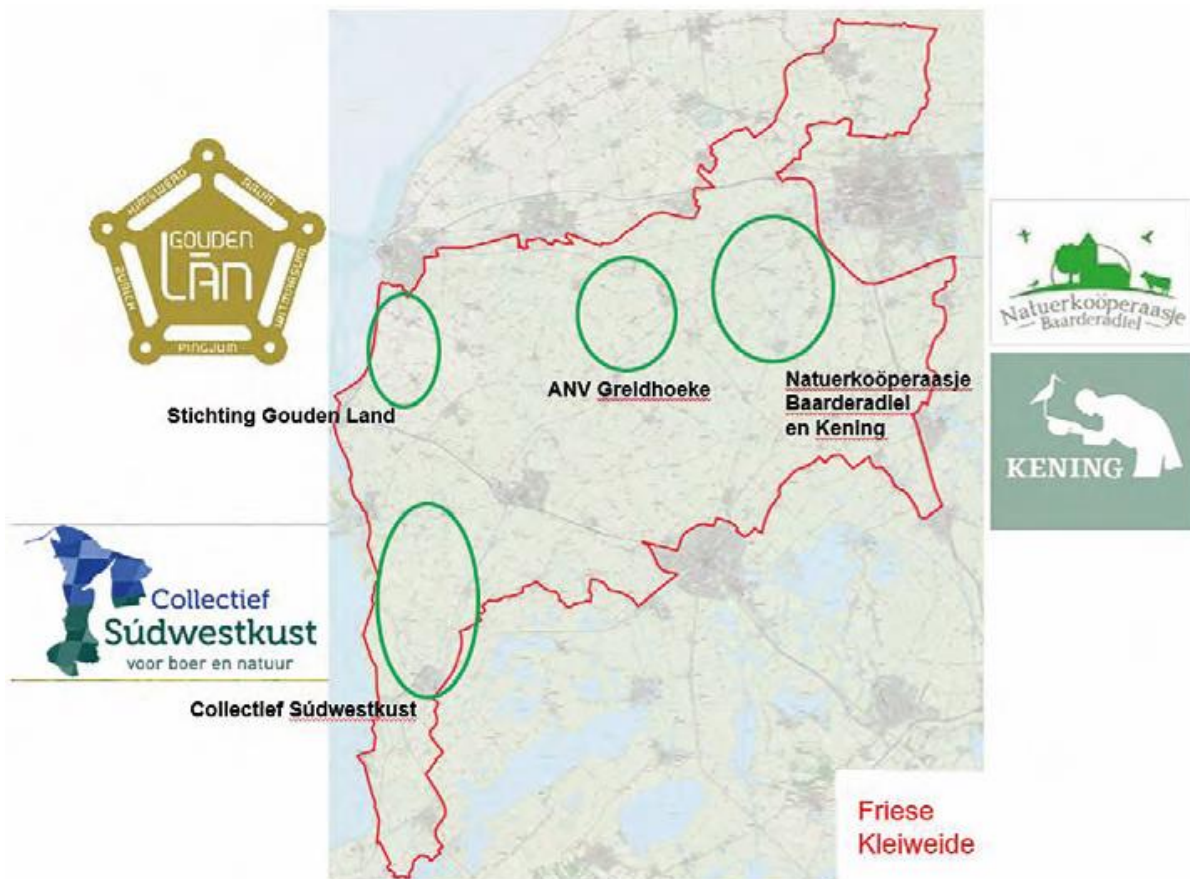
In deze fase is een beperkt budget nodig voor de eerste uitvoering (laaghangend fruit) als vliegwiel of katalysator voor het totale gebiedsproces.

De mogelijkheden van de verdere aanpak en het tempo waarin dit alles kan plaatsvinden is mede afhankelijk van de financiële inzet. De gezamenlijke overheidspartners zetten zich, ieder voor de eigen inzet, maar ook op basis van gezamenlijkheid, in om hiervoor middelen beschikbaar te krijgen. Mogelijk zijn hier ook middelen vanuit het Rijk of vanuit Europa in te zetten.

5. Stadium voorverkenning Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw

Greidhoeke Plus heeft in 2020 de opdracht vanuit de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw opgepakt om ten behoeve van de Regio Deal een Streefbeeld en Actieprogramma voor de Friese kleiweide op te stellen. Greidhoeke Plus heeft de voorverkenning ingevuld door op een experimentele wijze gebruik te maken van energie in het gebied zelf. Waar zit binnen de Friese kleiweide energie bij direct betrokkenen om met natuurinclusief platteland aan de slag te gaan? Dit gaat verder dan alleen natuurinclusieve landbouw.

Op basis van de analyses in de kwartiermakerstadium heeft Greidhoeke Plus in het kleiweidegebied vier initiatieven/energiebronnen getraceerd: ANV Greidhoeke, Collectief Súdwestkust, Stichting Gouden Land en een samenwerking in Baarderadiel tussen Kening en Natuerkoöperasje Baarderadiel.

De vier gebiedsprocessen zijn opgestart in Corona tijd waardoor er beperkingen lagen in de groepsgrootte van fysieke bijeenkomsten. Dit was een extra handicap. Dat het toch gelukt is om in de gebieden een proces op te starten en te doorlopen met vele deelnemers, is een teken van veel positieve energie in de gebieden. In de gebieden voelt men het belang en de urgentie. Het enthousiasme kwam uit meerdere onderdelen van de gemeenschap.

Natuurinclusieve landbouw is een containerbegrip, dat vaak geladen wordt vanuit de focus van de partij die er mee aan de slag gaat. Voor het stimuleren van het denken over belangrijke ingrediënten voor plannen en activiteiten in de Friese kleiweide, is aansluiting gevonden bij de Agro agenda

Noord-Nederland met thema's als schone en vruchtbare leefomgeving, rijk cultuurlandschap, verbondenheid met de omgeving en een diverse en vitale agrarische sector. Met de Agro agenda in de achterzak heeft Greidhoeke Plus de vier gebieden benaderd. Er zijn werkbijeenkomsten georganiseerd om 'van onderop' droombeelden, wensen en concrete ideeën op te halen. Hoe zou het er hier in 2030 uit kunnen zien en wat betekent dit voor ontwikkelingen in landbouw, natuur en samenleving langs de denklijn in de vier pijlers?

Aan de bijeenkomsten deden mensen mee uit heel veel verschillende invalshoeken, zoals landbouw, toerisme, landschap, natuur, ondernemerschap, mienskip, advies, onderwijs, cultuur en overheid. De uiterst divers samengestelde gezelschappen bogen zich over het gewenste toekomstbeeld voor hun deelgebied en organiseerden actieve ideeënitwisselingen. Het resultaat van die bijeenkomsten is per gebied op een creatieve wijze verbeeld, waarmee de transitieopgave ook visueel en voelbaar werd gemaakt:

De uitkomsten van de bijeenkomsten zijn gebruikt om een gezamenlijk streefbeeld voor het gebied op te stellen. Het streefbeeld voor de Friese kleiweide in woorden:

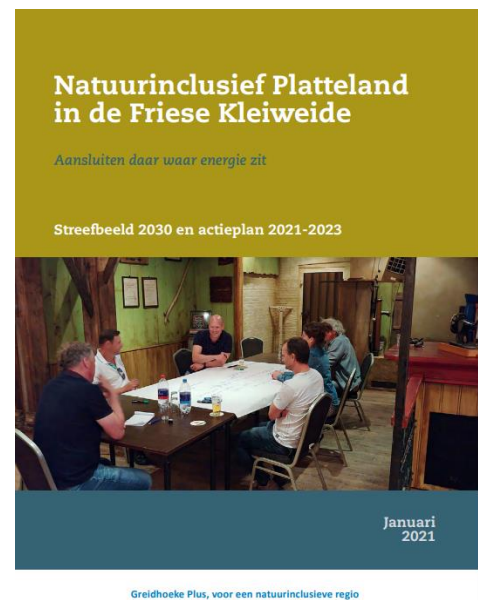
"In 2030 is de melkveehouderij in het kleiweidegebied nog steeds een sterke beeldbepalende factor. Het open en diverse karakter van het landschap heeft een rijke (cultuur)historie die zichtbaar en beleefbaar is. Een sterke en veerkrachtige landbouw is in de toekomst nog steeds een belangrijke

economische drager. De uitstraling van het landschap -met de oude dijken, de kruidenrijke graslanden en greppels, de oude opvaarten- ademt meer de geur en aanblik van ‘vroeger’, maar de bedrijfsvoering van de landbouw is modern, technologisch hoogstaand en vernieuwend. De boer van 2030 is niet alleen meer een producent van agrarische producten als zuivel en vlees, maar levert daarnaast ook natuur, biodiversiteit en landschapskwaliteit. Daar krijgt hij een eerlijke prijs voor. De diversiteit in bedrijfsvoering is er in 2030 nog steeds. Grootschaligheid en kleinschaligheid, biologisch en regulier wisselen elkaar af. Gemeenschappelijk is de inzet op kwaliteit. Meer agrariërs hebben in denken en werken een omslag naar meer natuurinclusief gemaakt. De bodemvruchtbaarheid blijft hierdoor goed. De landbouw levert gezonde producten voor een goede prijs. Kringlopen op de bedrijven zijn zo goed mogelijk gesloten, mede door meer samenwerking met akkerbouw bedrijven die zich ook in het kleiweide-, of daaraan grenzende gebied, bevinden. De flora en fauna die typerend is voor het kleiweidegebied is versterkt, de talrijke aantallen gruttokuikens in het voorjaar zijn hierbij karakteristiek voor de gezonde stand aan weidevogels. De natuur heeft zichtbaar terrein gewonnen en het landschap wint aan kleur en rijkdom. (...)

In al deze transitie heeft de landbouwsector een voorname rol, in samenwerking en samenhang met alle andere gebiedspartners. Kennisdelen, respectvol samen werken en vertrouwen in de gezamenlijke toekomst zijn daar kernbegrippen in. Het vermengen van functies - waardoor natuur, landschap en landbouw elkaar in een krachtige wisselwerking versterken – zorgt letterlijk voor een bloeiende regio die de natuurinclusieve landbouw als wenkend perspectief heeft omarmd. De wijze waarop daaraan wordt gewerkt is richting andere delen van het land een succesvol exportproduct: van onderop, met veel energie en initiatief vanuit de betrokkenen in het gebied.”

(bron: Natuurinclusief Platteland in de Friese Kleiweide – Streefbeeld 2030 en actieplan 2021-2023, tevens het eindresultaat van dit stadium, de voorverkenning Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw).

Met oog op het overall streefbeeld, de verschillende vormen van input vanuit de deelgebieden en de daarbij aangegeven punten is besloten tot het in samenhang formuleren van twaalf actielijnen. De actielijnen doen recht aan de breedte van de thematiek en de diversiteit in de opbrengst uit de deelgebieden. Op de volgende pagina staan de twaalf uitgewerkte actielijnen.

12 actielijnen

In de volgende tabel kleuren we de 12 actielijnen in. De basis hiervoor is de inhoud van de streefbeelden en actieprogramma's uit de vier deelgebieden. De vertaling naar meetbare doelen op de 12 actielijnen

doen we de komende periode in overleg met betrokkenen en de kennisinstituten die betrokken zijn bij de Regio Deal Natuurinclusieve landbouw.

<p>1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap</p> <ul style="list-style-type: none"> • Energie in gebieden vasthouden • Instandhouding van korte lijnen met initiatiefnemers • Voeden gebiedsprocessen met kennis en personele en financiële middelen • Successen vieren • Procesmonitoring • Communicatiestrategie 	<p>2. Versterken open landschap</p> <ul style="list-style-type: none"> • Behoud en ontwikkeling cultuurhistorische waarden • Gebiedseigen landschap houden • Zorgvuldig inpassen nieuwe energievormen
<p>3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alternatieve verdienmodellen • Breder perspectief • Meer verbinding landbouw-natuur • Geen nadelige effecten landbouw op natuur 	<p>4 Meer verbinding met een biodivers platteland</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beleving en interactie vergroten tussen dorp en platteland • Oude routes/paden en landschapselementen versterken • Biodiversiteit herstellen en vergroten
<p>5. Verrijken bodemleven</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kwaliteitsbehoud/-verbetering bodem(leven) • Omgaan met verzilting 	<p>6. Optimale benutting water</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meer waterberging • Benutten opvaarten • Meanderende sloten
<p>7. Versterken leefgebied weidevogels</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toegesneden inrichting voor weidevogels • Predatiebeheer • Uitvoering geven aan aanvalsplan Grutto 	<p>8. Beter benutten circulaire ketens</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hergebruik • Afval/grondstof
<p>9. Bijdragen aan energie- en klimaatopgaven</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bijdragen aan energieneutraal • Bijdragen aan CO2-neutraal 	<p>10. Stimuleren lokale voedselmarkt</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kopen in de regio • Streekproducten • Aandacht voor smaakbeleving
<p>11. Versterken toeristisch-recreatief netwerk</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samen investeren in recreatie/toerisme • Verdienmodel 	<p>12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inzetten op agrarisch onderwijs • Basisschool betrekken • Verbeteren relatie boer burger • Meer waardering voor de boer Gezamenlijk werken aan opgaven • Overheid geeft ruimte voor experimenten en initiatieven

De twaalf actielijnen zoals deze in het streefbeeld en actieprogramma voor de Friese kleiweide zijn uitgewerkt.

Uitzending: Veerkrachtige landbouw in een natuurinclusieve regio

Project	Uitzending: Veerkrachtige landbouw in een natuurinclusieve regio
Initiatiefnemer	Greidhoeke Plus
Type project	Communicatie, innovatieve en samenwerking
Actielijn(en) Regio Deal	1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond – 7 december 2020 live

De hiervoor beschreven inspirerende initiatieven voor de toekomst van de Friese kleiweide stonden centraal tijdens een live-uitzending op 7 december 2020. De Natuerkooperaasje Baarderadeel en Kening, agrarisch natuurverenigingen Greidhoeke en Súdwestkust en Stichting Gouden Land lieten via filmpjes zien hoe er vol energie van onderop gewerkt is aan droom- en toekomstbeelden voor hun gebied, de Friese Kleiweide. Het streefbeeld is een natuurinclusieve regio met ruimte voor onder andere biodiversiteit, natuur, weidevogels, verdienmodellen, recreatie & toerisme, energieopwekking. Vanuit de studio In Snits praatten vertegenwoordigers van LNV, LTO, Friesland Campina, Wetterskip, It Fryske Gea en de provincie hierover door. Met het ondertekenen van een ‘enthousiasmeverklaring’ door alle deelnemers werd dit stadium afgerond.

De uitzending is terug te kijken op het YouTube-kanaal van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw. De bijdragen van de gebieden aan deze uitzending: de filmpjes van de Natuerkooperaasje Baarderadeel en Kening, de agrarisch natuurverenigingen Greidhoeke en Súdwestkust en Stichting Gouden Land vormden een onderdeel van deze uitzending. De uitzending is inmiddels ruim 850 keer bekeken.

6. Stadium uitvoeringsorganisatie Regio Deal inclusief cofinanciering

6.1 Greidhoeke Plus als uitvoeringsorganisatie

Vanuit de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw is in totaal € 1.650.306,= beschikbaar voor de transitie naar een meer natuurinclusieve landbouw. Greidhoeke Plus fungeert als uitvoeringsorganisatie van de Regio Deal. In het Streefbeeld en Actieprogramma bleek al snel dat de gebieden naast natuurinclusiviteit ook andere doelen nastreefden, denk aan behoud van cultuurhistorie (denk aan oude ringdijken), stimuleren van recreatie en toerisme, vergroten maatschappelijke betrokkenheid, ontwikkeling korte ketens en dergelijke. Veel van deze ambities sluiten aan op beleidskaders van een of meerdere overheden. De bestuurders van Greidhoeke Plus hebben in september 2022 besloten om naast de middelen van de Regio Deal ook jaarlijks een eigen cofinancieringsbudget van € 140.000,= beschikbaar te stellen voor projecten die naast een natuurinclusieve ambities in de landbouw ook bijdragen aan een natuurinclusief platteland in brede zin en veelal ook andere relevante beleidsnevendoeleinden bedienen.

Afhankelijk van de grondoppervlakte is hierbij onderstaande verdeelsleutel gehanteerd.

• Gemeente Leeuwarden	1 deelgebied	20%	€ 28.000,=
• Gemeente SWF	2,5 deelgebieden	40%	€ 56.000,=
• Gemeente Waadhoeke	0,5 deelgebieden	10%	€ 14.000,=
• Provincie Fryslân	gehele provincie	20%	€ 28.000,=
• Wetterskip Fryslân	gehele provincie	10%	€ 14.000,=
• Overheden samen bij benadering jaarlijks⁴			€ 140.000,=

6.2 Door Greidhoeke Plus gefaciliteerde projecten

Gouden Land Box

Project	Gouden Land Box
Initiatiefnemer	Stichting Gouden Land
Type project	Korte keten – samenwerking lokale boeren, lokaal voedsel
Actielijn(en) Regio Deal	10. Stimuleren lokale voedselmarkt
Status	Afgerond – officiële opening 21 september 2023 te Arum

Het project Gouden Land Box is een project gericht op de korte keten; het brengt de lokale Friese producent en consument bij elkaar. Dit doet de initiatiefnemer door de plaatsing van een 'Lockblox' systeem. Dit is een grote onbemande verkoopautomaat waarmee producten betaald

⁴ De provincie Fryslân draagt bij vanuit een aantal budgetten als Biodiversiteitsprogramma, Landbouwagonde, Erfgoeddeal en Budget Weidevogels. Ook gemeente Leeuwarden heeft aanvullend bijgedragen vanuit de Erfgoeddeal.

en afgehaald kunnen worden. Het project is gestart op 13-12-2022 en is onder begeleiding van de Stichting uitgevoerd door Romke Sijtsma, een lokale akkerbouwer en tevens eigenaar van boerderijshop.com.

De locatie voor Boerderijshop is beschikbaar gesteld door de maatschap Sijtsma. Het adres is Sytzamaweg 43a in Arum. De verbouwing van de locatie is gefinancierd door de maatschap Sijtsma. De inrichting met het Lockblox systeem is gerealiseerd met aanvullende verkregen subsidies. Op 21 september 2023 opende wethouder De Boer van gemeente Súdwest-Fryslân de Lockblox bij Sytsma in Arum.

Romke Sijtsma laat de Lockblox aan gedeputeerde Folkerts en wethouder De Boer zien. Folkerts plaatst op de foto de eerste bestelling.

Romke Sijtsma verzorgt de aankleding en het beheer van Boerderijshop. Met ondersteuning van zijn opleiders bij van Hal Larenstein heeft hij de vraag naar lokale producten in kaart gebracht. Vervolgens heeft hij leveranciers gerekruteerd en een groot netwerk voor promotie van de winkel opgezet via de lokale (dorps)kranten en sociale media. Romke beheert de software van het Lockblox systeem en onderhoudt de website boerderijshop.com.

De producten in de Boerderijshop worden geleverd door meerdere lokale producenten (zie tabel hieronder). Afhankelijk van het jaargetijde kan men aardappelen, verschillende soorten groenten, eieren, fruit, kaas, yoghurt, chocolade en pindakaas kopen.

Jellema Specialiteiten - Franeker	Pindakaas	Klafa-chocola – Achlum	Hagelslag en chocopasta
Bruinsma Bio – Sexbierum	Erwten, witte kool en knolserderij	Akkerbouwer Anema – Arum	Aardappelen: Bildstar
Nieuweboer - Pietersbierum	Bloemkool	Akkerbouwer de Witte – Witmarsum	Sjalotten
Imker Zeinstra – Pingjum	Honing	Rein Spoelhof	Tiny potato
Mevrouw de Molenaar - Witmarsum	Pannekoekmeel	Akkerbouwer Oane Anema II – Arum	Pompoen
Kaaij Kwekerij – Berlikum	Trostomaten	Fruitteler van Alfen St Jacobipolder	Appels en stoofperen
Kwekerij Gardners Pride - Beetgum	Snoeptomaatjes, komkommers	Akkerbouwer Sijtsma - Pingjum	Uien en wortelen
Marten Douna – Arum	Groentes van de volkstuin	Pluimveehouder Kooistra – Zurich	Eieren
Akkerbouwer Hogenhout – Arum	Aardappelen: Frieslander en Borger	Friese ambassade (8 producenten)	Zuivel, beleg, mosterd en chips. Dit is een groothandel voor boerderijwinkels. Zij zorgen ervoor dat de

transportkosten van het ophalen beperkt blijven.

De Boerderijshop is sinds half september 2023 dagelijks geopend voor publiek. In de periode 15 september 2023 tot 1 mei 2024 zijn 7.918 producten verkocht met een gezamenlijke omzetwaarde van €32.126,20. De inkoopkosten van de producten waren 14.000 euro. Hierbij dient te worden opgemerkt dat niet door alle leveranciers producten in rekening zijn gebracht; een aantal agrariërs heeft om gratis producten aangeleverd om de opstart van boerderijshop te steunen.

Projectkosten	
Regio Deal	€ 63.505
Gemeente SWF	€ 20.425
Waddenfonds	€ 8.670
Eigen investering	€ 45.000
Totale projectkosten	€ 137.600

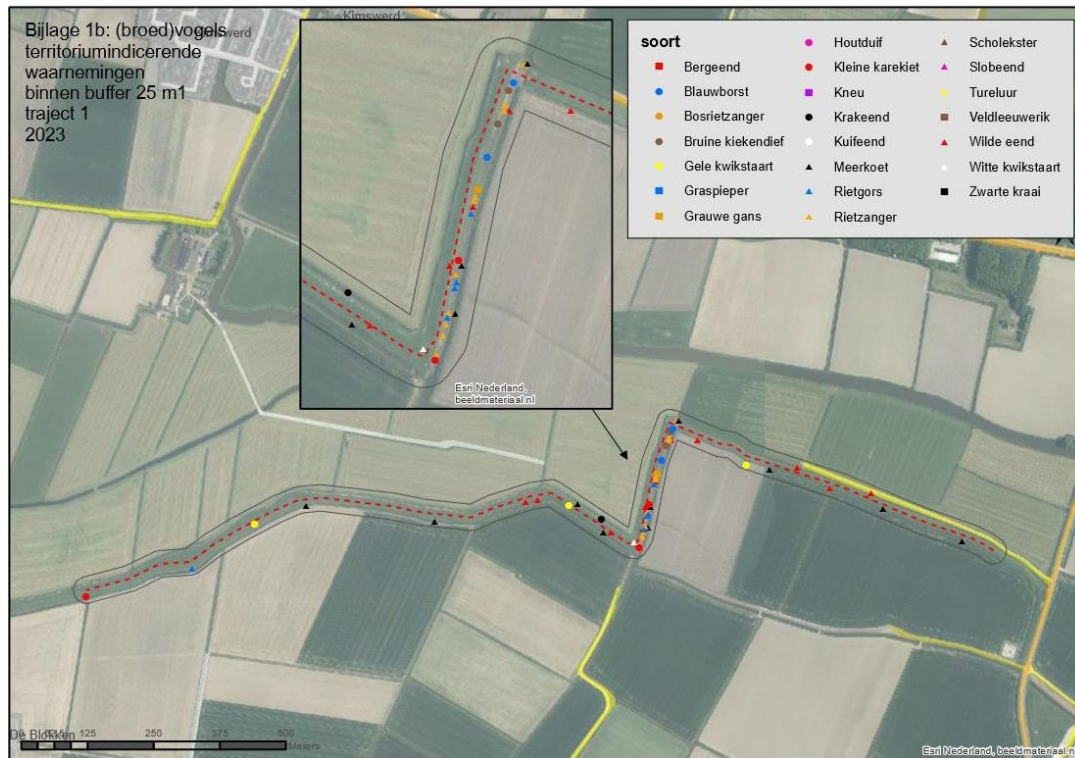
Biodiversiteit op en om de Pingjumer Gulden Halsband

Project	Biodiversiteit op en om de Pingjumer Gulden Halsband
Initiatiefnemer	Stichting Gouden Land
Type project	Groenblauwe dooradering, recreatie, kennisontwikkeling
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 11. Versterken toeristisch-recreatief netwerk 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt nog

De Pingjumer Gulden Halsband (PGH) is een van de oudste ringdijken in Nederland. Het beheer van de dijk is niet ideaal. Bovendien wordt de dijk op een aantal plaatsen met zwaar landbouwverkeer bereiden om toegang tot de akkers te krijgen. Dit heeft ertoe geleid dat dit cultuurhistorisch belangrijke gemeentelijke monument op een aantal plaatsen beschadigd en minder zichtbaar is.

Samen met lokale agrariërs, Gemeente Súdwest-Fryslân, Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de Stichting Landschapsbeheer Friesland heeft de Stichting Gouden Land een actieplan opgesteld om de PGH waar mogelijk te herstellen, om het beheer van de dijk te verbeteren en om de biodiversiteit te versterken. Hierbij is het noodzakelijk dat met een regio-specifieke biodiversiteitsmonitor wordt gemeten of en hoe de verschillende interventies effect hebben op de biodiversiteit.

Het instrument voor het monitoren van vogels, bijen en vlinders is ontwikkeld door de Stichting Landschapsbeheer Friesland. Buro Elodea heeft de methode ontwikkeld voor het in kaart brengen van de vegetatie. Beide monitors zijn toegepast in 2022 en 2023 en worden herhaald in 2024. Een gedetailleerde beschrijving van de aanpak en het verslag van de waarnemingen in 2022 en 2023 zijn op aanvraag beschikbaar.

Een voorbeeldkaartbeeld van de uitkomsten van de monitor van broedvogels in 2023 langs een deel van de PGH.

In het najaar van 2023 hebben 40 vrijwilligers zes avondscholingen gehad in het herkennen van respectievelijk vlinders, hommels, vogels, bloemplanten en grassen. De focus hierbij lag op soorten die op de halsband en in de voormalige Marneslenk (kunnen) voorkomen.

In het voorjaar van 2024 is de eerste excursie geweest. Er volgen in de loop van 2024 nog een aantal dagen waarop vrijwilligers praktijktraining krijgen, zodat de monitor met vrijwilligers ook in de toekomst toegepast kan worden.

Training van vrijwilligers in theorie en praktijk ten behoeve van de biodiversiteitsmonitor.

Projectkosten			
Regio Deal	€	48.245	
Anderen	€	0	
Eigen investering	€	6.468	
Totale projectkosten			€ 54.713

Wandel- en beleefroute

Project	Wandel- en beleefroute
Initiatiefnemer	Stichting Puur Greidhoeke (voorheen ANV Greidhoeke)
Type project	Groenblauwe dooradering, recreatie, kennis basisscholen
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 11. Versterken toeristisch-recreatief netwerk 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond (opening 11 mei 2024)

Dit project omvat het opzetten van één van Fryslâns mooiste wandel- en beleefroute door het hart van de Greidhoeke. Feitelijk betreft dit drie trajecten die los van elkaar, maar ook als één aaneengesloten route gewandeld kunnen worden (Ald Dyk, Pôle, en Skrok). Deze route is eenvoudig te wandelen vanuit de aanliggende dorpen Easterein, Wommels, Itens en Reahûs. Langs de route is de biodiversiteit bevorderd door het plaatsen van bijenhôtels, zwaluwtillen, plasdraspompen en het aanbrengen van kruidenrijke mengsels in de bermen en landerijen (randenbeheer in combinatie met ecologisch slootschonen). In mei 2023 zijn op vier verschillende routes bermen over een lengte van 2,35 kilometer ingezaaid met een bij- en vlindermengsel: Staygreen3. Hierin zijn één-, twee en meerjarige inheemse bloemen- en kruidensoorten verwerkt.

Om het toerisme en de mogelijkheid voor recreatie te versterken worden picknicktafels, een vogelkijkhut, een panoramakijker en informatieve en educatieve bebording geplaatst.

Bij dit project waren 15 agrariërs, It Fryske Gea, Natuurmonumenten en de dorpsbelangen van Easterein en Wommels betrokken.

In de kantlijn van dit project is in de dorpen Easterein en Wommels vanuit de Stichting het initiatief genomen om samen met de basisscholen een plantproject te starten. Rond de 150 leerlingen hebben deelgenomen. Hierbij is aangesloten bij een sociaal project van de gemeente Súdwest-Fryslân, waar bij een dagbestedingsbedrijf stekjes zijn gekweekt die door de schooljeugd zijn geplant.

Op 11 mei 2024 is het wandel- en beleefpad feestelijk geopend door wethouders Dijkstra van gemeente Waadhoeke en De Boer van gemeente Súdwest-Fryslân. Er waren bij deze happening opvallend veel kinderen aanwezig.

Twee kinderen uit Easterein onthullen een informatiebord te om zo de wandel- en beleafroute officieel te openen.

Projectkosten			
Regio Deal	€		63.467
Gemeente SWF	€		31.733
Andere investeringen	€		23.644
Totale projectkosten		€	118.844

Bedragen begroting, nog geen financieel verslag!

Filmreeks Boven it Maaifjild

Project	Filmreeks Boven it Maaifjild
Initiatiefnemer	Collectief Súdwestkust
Type project	Communicatie, bewustwording, relatie boer-burger
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond 2022

Het Collectief Súdwestkust wil graag de inwoners van het werkgebied – zowel jong als oud – meer vertellen over het agrarisch natuurbeheer en over de weidevogels. Met de filmreeks Boven it Maaifjild is bijgedragen aan de bewustwording hiervan.

In samenwerking met de gemeente Súdwest-Fryslân zijn een serie korte filmpjes opgenomen. Het doel van deze filmreeks was de inwoners van het werkgebied bewust te maken van het vitale landschap, de partijen die zich sterk maken voor de weidevogels en biodiversiteit. Bij elk filmpje is de grutto als uitgangspunt genomen samen met een vraag van een inwoner die in het filmpje werd beantwoord. Raynaud Ritsma is als professioneel onafhankelijke reporter voor deze filmreeks ingehuurd. De filmpjes zijn verspreid via de sociale media van zowel de gemeente als het collectief en daar terug te kijken.

Een fragment uit een van de filmpjes uit de reeks Boven it Maaifjild.

Zowel de gemeente Súdwest-Fryslân als het Collectief hebben in het voorjaar 2022 – tijdens het broedseizoen – de filmpjes gedeeld op hun sociale media. Per filmpje was een gemiddeld bereik van 2,5 duizend personen. In totaal hebben 27,5 duizend personen de filmpjes bekeken. De filmreeks is onder andere nog terug te zien op het YouTube-kanaal van het Collectief Súdwestkust.

Projectkosten			
Regio Deal	€	2.000	
Gemeente SWF	€	8.000	
Eigen investering	€	442	
Totale projectkosten			€ 10.442

Weidevogelfestival en symposium Werken aan een waardevol landschap

Project	Weidevogelfestival en symposium Werken aan een waardevol landschap
Initiatiefnemer	Collectief Súdwestkust
Type project	Communicatie, bewustwording, relatie boer-burger
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 11. Versterken toeristisch-recreatief netwerk 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond 10 en 11 juni 2022

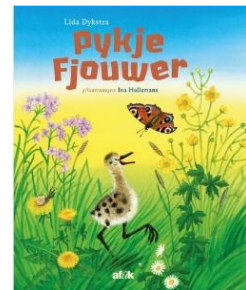
Samen met boeren, terreinbeherende organisaties en professionals wordt door het collectief gewerkt aan een waardevol landschap van de toekomst. Maar welke keuzes moeten gemaakt worden? Wat is er inmiddels gerealiseerd binnen het Agrarisch Natuur- en Landbouwbeheer (ANLb)? En hoe gaan we verder? Bijna honderd deskundigen gingen deze discussie aan tijdens het symposium dat werd gehouden op vrijdag 10 juni 2022 in de Klameare te Workum. Na het ochtend gedeelte werd het theoretisch verhaal in de praktijk ervaren in de weidevogelparel de Workumerwaard. De organisatie van het symposium is uitgevoerd door eigen medewerkers van het Collectief Súdwestkust en gefinancierd vanuit het Europese Project LIFE IP.

Een dag later op 11 juni tijdens het Weidevogelfestival stonden activiteiten voor jong en oud op het programma. Voor de volwassen bezoekers was er in het Skriezecafe (hal Klameare) informatie over het collectief, een lezing Weidevogels voor dummies door de BFWW en werd de film over de herinrichting de Samenvoeging gedraaid. In het kinderdorp de Pykepôle konden de kinderen onder andere vogelhuisjes timmeren, vogels spotten, in de kijkhut de Turegluur, de opblaaskoe melken, naar het Weidevogel Lab, het blote voetenpad lopen, weidevogels tekenen en van vilt maken en luisteren naar het verhaal van poppenspeelster. Op de Greidefûgelmerk waren meer dan 50 standhouders. De meeste standhouders hadden een link met natuurlijke, agrarische, duurzame en landelijke producten.

Tijdens het weidevogelfestival organiseerde het Collectief Sudwestkust wandel- en fietsexcursies naar de weidevogelgebieden onder leiding van een gids (onze gebiedscoördinatoren). De excursies naar het Workumer Nieuwland werd verzorgd door ecooloog Durk Venema van Staatsbosbeheer. Zowel de excursies in de ochtend en middag waren volgeboekt met 15 deelnemers per keer. In totaal hebben 90 deelnemers meegedaan met de excursies.

Voorafgaande aan het Weidevogelfestival heeft Groen Doen (onderdeel Mar&Klif) het educatieprogramma Pykje 4 op alle basisscholen verzorgd. Hierdoor waren er ook relatief veel Workumer kinderen op het Weidevogelfestival.

Voor het realiseren van het Weidevogelfestival is samenwerking gezocht met meerdere partijen die werkzaam zijn in het natuurbeheer in het werkgebied van het Collectief, te weten: BFWW, Boeren (leden Collectief SWK), Lokale vogelwacht Workum, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Mar&Klif, IVN-afdeling Súdwest-Fryslân, RuG, en lokale ondernemers.

Het weidevogelfestival in cijfers:

- Aantal bezoekers weidevogelfestival : schatting 2.000
- Aantal bezoekers website : 2.344 (meestal via link vanuit sociale media)
- Aantal via sociale media (Facebook/Instagram) : 52.128 personen bereikt (125.320 weergaven)

Projectkosten	
Regio Deal	€ 23.752
Gemeente Súdwest-Fryslân	€ 26.248
Andere financiering	€ 13.000
Eigen investering	€ 240
Totale projectkosten	€ 63.240

Boom voor boom

Project	Boom voor boom
Initiatiefnemer	Collectief Sudwestkust
Type project	Biodiversiteit weidevogels
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 7. Versterken leefgebied weidevogels
Status	Later gestart, loopt nu

In weidevogelgebieden is openheid gebied belangrijk om meerdere redenen. De belangrijkste reden is de predatie, zowel de grond- als de luchtpredatie. Omdat bomen ook vele nuttige functies hebben - o.a. koolstofvastlegging en schuilplaats voor zangvogels - wil men voor iedere verwijderde boom of struik, een boom of struik te op nieuw planten buiten het weidevogelgebied. Wat in eerste instantie was bedoeld als heel praktisch project, werd met voortschrijdend inzicht en in overleg met Provincie Fryslân, de gemeente Súdwest-Fryslân en de kennisinstellingen een breder plan. In het herziene plan wordt eerst het kerndoel onderzocht: *Wat is de meerwaarde van open gebied voor het beperken van predatie?* Zodra dit helder is wordt een stappenplan ontwikkeld, zodat deze aanpak in meerdere gebieden toepasbaar is. Vanwege de wijzigingen is er uitstel aangevraagd, en kan in 2024 dit project worden afgerond.

Projectkosten			
Regio Deal	€	7.500	
Gemeente SWF	€	7.500	
Totale projectkosten		€	15.000

Educatieprogramma

Project	Educatieprogramma
Initiatiefnemer	Collectief Sudwestkust
Type project	Educatie, communicatie
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Aanvullend op het lesmateriaal van Vogelbescherming Nederland voor de basisscholen, is een buitenprogramma ontwikkeld dat aansluit bij de onderwerpen van de vijf lessen; een weidevogelsafari. Dit buitenprogramma bestaat uit drie onderdelen: theorie, doe-opdrachten en een eindopdracht. Het principe van het gebruik van hoofd, hart en handen is hierbij toegepast. In juni 2023 is er vier keer op verschillende locaties een pilot gedraaid op het erf bij een boer. De pilot is uitgevoerd met een aantal variabelen: verschillende boeren, verschillende groepen (groep 5-6-7-8) en verschillend aantal leerlingen. Uit de interne evaluatie die hierop is gedaan was de conclusie, dat iedereen (onderwijzers, kinderen, boeren) enthousiast is en dat een verdere uitrol prima kan worden uitgevoerd. Dit overigens niet alleen voor het werkgebied van Collectief Súdwestkust, maar ook daarbuiten. In de bijeenkomsten met de andere gebieden zijn contacten buiten het gebied van het collectief gelegd en wordt er gewerkt aan een vervolg.

Projectkosten			
GH+ budget	€	5.000	
Gemeente SWF	€	10.000	
Totale projectkosten		€	15.000

Stek foar piken

Project	Stek foar piken
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Biodiversiteit, kennis
Actielijn(en) Regio Deal	7. Versterken leefgebiet weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Predatie in weidevogelgebieden, en zeker in het zeer weidevogelrijke werkgebied van de Natuerkoöperaasje Baarderadiel, is een groot probleem. Onderzoek in onder meer de Leonserpolder wees uit dat het uitkomstpercentage gemiddeld 40% is. Daarnaast is de predatie op jonge kuikens aanzienlijk: een schatting van 20% predatie op vliegvlugge jonge vogels is waarschijnlijk aan de hoge kant. Voor het voortbestaan van de populatie is 65% noodzakelijk. Uit de tellingen blijkt dat het beeld uit de Leonserpolder symptomatisch is voor het hele werkgebied van de NkB.

Het jaar 2019 was wat betreft de predatie van weidevogels een rampjaar. Ook in het werkgebied van de Natuurcoöperatie Baarderadeel (NkB) werden veel legfels en jonge kuikens verloren. Omdat het bestrijden van de predatoren gebonden is aan vergunningen die op korte termijn niet verkrijgbaar waren, heeft de NkB, met onder andere steun van Regio Deal en Greidhoeke Plus, een experiment uitgevoerd om in een weidevogelrijk gebied de predatoren te weren. Hiervoor

werd een omheining (netwerk) rond dat gebied geplaatst en werd deze omheining met schokapparaten onder stroom gezet. In 2021 werd deze omheining van ruim 4 km rond een gebied in de Leonserpolder geplaatst en in 2022 werd gekozen voor een lijnopstelling tussen het veld en de bebouwing.

Het zijn namelijk vooral de grondpredatoren die een gevaar vormen voor weidevogelkuikens. Tot nu toe is de bestrijding van deze predatie beperkt gebleven tot het bejagen van de vos. Uit het feit dat veel vossen geschoten zijn kan geconcludeerd worden dat deze dieren ook in grote getale aanwezig zijn. Het bestrijden van andere predatoren stuit op wettelijke bezwaren. Zoekend naar mogelijkheden om de weidevogelpopulatie toch te beschermen komen enkele leden van de NkB met het voorstel om een pilot uit te voeren met het afrasteren van een vrij groot gebied waar concentraties van weidevogel normaliter broeden en hun jongen trachten groot te brengen. De Provincie Fryslân heeft het project binnen haar onderzoeksprogramma een plek gegeven, waarmee de monitoring in samenhang met een aantal andere pilot gebieden in de provincie vorm krijgt.

Aantallen en spreiding van de nesten weidevogels in het pilotgebied.

Afrastering: gebied van Natuurmonumenten, Kingma en Stremler, circa 70 ha, lengte afrastering ca 4,5 km. In het gebied liggen drie plas-dras situaties.

Een eerste evaluatie vraagt om een optimalisering in tweede weidevogelseizoen. Herhaling van het in 2021 voor het eerst toegepaste afrastering van een vogelrijke gebied voor predatiebeheer. Op basis van de pilot blijkt in de praktijk het onderhouden van de afrastering niet zonder problemen. Er is meer inzet van menskracht en wellicht zwaardere apparatuur nodig.

Een aantal zaken duidelijk geworden:

- ✔ De vogelpopulatie binnen de afrastering doet het tot nu toe goed. Er zijn veel kuikens en de predatie is gering.
- ✔ Het plaatsen en vooral het onderhouden en werkzaam houden van de afrastering blijkt een zware opgave. Door weersomstandigheden (harde wind en veel regen) is het moeilijk de stroom op de afrastering te houden. Om die reden is in het seizoen reeds extra steunpalen en stroombakken aangeschaft.

- ☑ Nu al dit materiaal beschikbaar is, wil de NkB de proef met het Skriezenstek het volgende jaar herhalen en beter uitvoeren. Dat betekent meer inzet van vrijwilligers, die duidelijk van tevoren om hun bijdrage gevraagd zal worden en de aanschaf van extra materiaal om de effectiviteit te verbeteren.

De algemene conclusie is dat de omheining ervoor lijkt te hebben gezorgd dat er meer nesten zijn overgebleven en dat er in het afgeschermd gebied weer jonge kuikens zijn uitgevlogen. Echter, eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de predatiedruk in de jaren 2021 en 2022 lager was dan in de jaren daarvoor. Daarnaast heeft dit project geleid tot het beter leren begrijpen van het gedrag van grondpredatoren. Het zorgen voor een goed functionerende omheining, vooral in de eerste proefopstelling, vereist zoveel inspanning dat het voor een vrijwilligersorganisatie uiteindelijk niet haalbaar is. Daarom is gekozen voor kortere lijnopstellingen op strategische locaties voor het vervolg. De effectiviteit hiervan moet de komende jaren verder worden aangetoond.

Projectkosten		
Regio Deal	€	3.192
Provincie	€	17.233
GH+ budget	€	2.793
Eigen bijdrage	€	1.000
Overig	€	2.000
Totale projectkosten	€	26.318

Kansen voor Baarderdeel

Project	Kansen voor Baarderdeel
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Communicatie, bewustwording
Actielijn(en) Regio Deal	1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap 3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 7. Versterken leefgebied weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Er is een speciale ledenvergadering georganiseerd voor leden van Natuerkoöperaasje Baarderadiel, Oer de Wjuk en geïnteresseerde leden van ANV Greidhoeke waarin het project werd geïntroduceerd en het eerste draagvlak is gecreëerd. Op deze avond was Pieter Winsemius ook aanwezig om te vertellen over het Aanvalsplan Grutto.

Aansluitend is een inleidende avond georganiseerd over natuurinclusieve landbouw: een lezing door Anne Jansma van Living Lab Natuurinclusieve Landbouw Fryslân. Hier is ook aan werving gedaan van kandidaten voor de studiegroep.

Met een groep van negen boeren zijn, in een tweetal sessies, een drietal bedrijven doorgerekend en is nagegaan wat de gevolgen voor die bedrijven zijn als veel extra zwaar ANLb (Aanvalsplan Grutto) in de bedrijfsvoering opgenomen wordt. Gedurende twee studiegroep sessies zijn deze drie casussen besproken waar zowel met een bedrijfseconomische als agro-ecologische bril naar gekeken is. Eén extensief bedrijf, één gemiddeld bedrijf en één intensief bedrijf. Deze zijn uitgewerkt in verschillende scenario's. Daarna is gekeken naar de mogelijkheden c.q. kansen een omzetting van deze bedrijven naar biologisch bedrijfsvoering biedt. De discussie tijdens deze rekensessie leverde een aantal aanbevelingen op als antwoord op de centrale vraag: Wat is er nodig om bij extra zwaar beheer toch een rendabele bedrijfsvoering te realiseren?

Afgezet tegen de huidige meest gebruikelijke bedrijfsvoering, die toch vooral gericht is op hoge melkproductie en melkprijzen zijn de volgende algemene conclusies getrokken:

- a. bij het toepassen van veel meer ANLbeheer/kruidenrijk blijken de vergoedingen voor het gederfde inkomen, die de ANLb-regelingen bieden niet meer voldoende te zijn. Deze inzet tast de huidige bedrijfsvoering dan structureel aan. Er zal naar extra verdienmogelijkheden gezocht moeten worden (als mozaïektoeslag)
- b. De omvorming naar biologische bedrijfsvoering bleek, enigszins tot verbazing van de groep, wel mogelijkheden te bieden. Dat geldt zeker als de derogatie volledig afgebouwd zou worden. Een nadere uitwerking is de moeite waard.

In de berekeningen en aannames zijn een aantal factoren benoemd die van belang maar ook onzeker zijn. Te noemen: aanpak stikstofbeleid, afbouw derogatie, ontwikkeling CO₂ certificaten en ontwikkeling melkprijs en verschil met bio-melkprijs.

Op basis van deze sessies heeft de groep een aantal belangrijke aanbevelingen en wensen getrokken:

- ✔ Bij meedoen aan Aanvalsplan Grutto valt men in het GLB automatisch onder Goud (eco-regelingen);
- ✔ Grond is een cruciaal element om stappen te kunnen zetten. Het is echter de markt die daarin bepaald en niet de overheid die daarin stuurt;
- ✔ Verandering van focus van liters naar euro's vereist lange termijn zekerheid die de overheid moet geven;
- ✔ Lager instapeis voor het Aanvalsplan Grutto noodzakelijk, streven naar een groeimodel;
- ✔ Meer flexibiliteit is gewenst: meer sturen op doelen en minder op regels;
- ✔ Zoek een verdienmodel dat meer is dan alleen maar kostendekkend te zijn.

Aanbevelingen en wensen Hoe nu verder? Nu duidelijk is dat de ANLb vergoedingen niet voldoende zijn blijft de vraag waaraan de boer dan wel zijn benodigde inkomen kan/moet verdienen. Gelet op de inzet van het hele project Kansen voor Baarderadiel e.o. om vanuit het gebied de regie te behouden ("Niet over ons zonder ons") en het uitgangspunt dat hier zowel economische- als ecologische doelen aan de orde zijn zou de vraag aan de orde gesteld kunnen worden "Voor welke (extra) diensten/bijdragen willen de boeren in Baarderadiel e.o beloond worden?" Waar zetten we individueel dan wel in groepsverband op in? Dit zal verder worden verkend.

Eén van de studiegroepsessies in het Wapen van Baarderadeel (foto: Anne Jansma).

Projectkosten			
Regio Deal	€	19.200	
Eigen bijdrage	€	800	
Totale projectkosten		€	20.000

Vogelkijkhut (planvorming)

Project	Vogelkijkhut (planvorming)
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Educatie en bewustwording
Actielijn(en) Regio Deal	12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Projectkosten			
Gemeente L'den	€	2.600	
Eigen bijdrage	€	2.400	
Totale projectkosten			€ 5.000

Plant voort en wintermarkt

Project	Plant voort en wintermarkt
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Biodiversiteit, communicatie en bewustwording
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 10. Stimuleren lokale voedselmarkt 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Veel boerderijen hadden vroeger een hōf. Dit was de plek waar de fruitbomen stonden, dit waren vaak hoogstamfruitbomen, zo kon het vee er onder grazen. In zo'n hof zingt ieder jaar van begin mei soms tot in half juli een prachtig vogeltje: de spotvogel, in het Fries de 'giele hōfsjonger'. Deze vogel broedt graag in de struiklaag van de windsingel van de boomgaard en zingt vanaf een hoge boom. Je zou deze vogel ook wel 'de Koning van het Fruithof' kunnen noemen. Veel van deze hoven zijn verdwenen. Net als met de grutto, gaat het niet goed met de spotvogel. De vogel staat op de rode lijst. Men denkt dat het komt omdat de spotvogel steeds minder leefgebied heeft. De spotvogel houdt van open gebied dat rijk is aan bosjes en struiken; een soort biotoop die lijkt op de rand van een bos. En waar we het kleiweidegebied zoveel mogelijk open willen houden, zijn er in de dorpen en op boerenerven van de Greidhoeke volop kansen voor het planten van streekeigen bomen gecombineerd met bloeiende struiken en andere planten.

Alle generaties aan de slag met de aanplant van hoogstamfruitbomen.

Veel erven zijn de afgelopen decennia efficiënter ingericht en daardoor is minder groen ontstaan. Dit project creëert nieuw leefgebied voor onder andere de spotvogel.

Eind 2021 is met een financiering van het Deltaplan Biodiversiteit de start gegeven aan 22 nieuwe fruithoven en zijn bijna 100 hoogstamfruitbomen gecombineerd met bloeiende struiken aangeplant. Deze hoven hebben wij met dit project geoptimaliseerd voor biodiversiteit en daarnaast nog 28 extra hoven in het gebied gerealiseerd. Rondom de aanplant organiseren we activiteiten, soms specifiek voor deelnemers en soms ook voor andere geïnteresseerden. Op deze manier versterken we de verbinding tussen boer en burger, stad en platteland. De nieuwe hoven vormen 50 nieuwe biotopen in het gebied, waar naast de spotvogel ook een heleboel ander leven van profiteert, zoals andere zangvogels, insecten, vleermuizen, egels en het bodemleven. De vruchten van de bomen worden met elkaar verwerkt in allerlei producten. Op deze manier wordt verbinding gemaakt met de omringende gemeenschap; door samen het fruit te oogsten en te proeven. Uit de ervaring met de eerdere acties is gebleken dat deze manier van organiseren de saamhorigheid vergroot. Met een groep aan het gebied aan hetzelfde doel werken, samen leren en samen doen, is motiverend.

Cursus vogels herkennen aan zang in theorie en praktijk ten behoeve van monitoring.

Friesch Dagblad, 09 januari 2023, pagina 1.

Anne Smink van de Hasthem Hoeve houdt een boom vast, terwijl ecologisch hovenier Hans Engelbrecht belangstellenden uitleg geeft over de juiste manier van het planten van fruitbomen. Foto: Marcel van Kammen

Vijftig fruithoven in Greidhoeke

BIODIVERSITEIT

Theo Klein

Baaium | In drie jaar tijd is het doel bereikt om minimaal vijftig hoogstamboomgaarden aan te leggen bij boeren en particulieren in de Greidhoeke. Zaterdag werd met het planten van 86 bomen, waarvan vier bij de Hasthem Hoeve in Baaium, de 51e fruithof een feit.

De aanleg van de boomgaarden met windsingels moet zorgen voor meer spotvogels, vertelt Marcia de Graaff van Stichting Kening, die zich inzet voor herstel van de biodiversiteit. „De combinatie van hoogstamfruitbomen met windsingels die de fruitbomen beschermen, is ideaal voor de spotvogel.“

Aan het project werken verder PUUR de Greidhoeke, Natuurcoöperatie Baarderadiel, Landschapsbeheer Friesland en Ecosystem Restoration Camps mee.

Naast de 86 bomen werden zaterdag ook kleinfruitstruiken geplant. In de afgelopen drie jaar zijn er naast in totaal 180 fruitbomen ook nog tienduizend stinzenbollen en honderden sneeuwklodjes gepoot. Ook werden er waar nodig windsingels aangelegd met inheemse struiken.

Of er al meer spotvogels - de soort staat op de rode lijst van bedreigde vogels - zijn gearriveerd is volgens De Graaff nog niet te zeggen. „We planten jonge bomen, dus duurt het nog zeker vier jaar voordat ze aantrekkelijk zijn voor de vogels.“

In Nederland maakten vanaf de jaren

Met de groot-schalige ruilverkavelingen zijn veel boomgaarden verdwenen

Anne Smink

vijftig jaar heel veel boomgaarden met hoogstamfruitbomen plaats voor lage bomen, waarvan het makkelijkst oogsten is. De Greidhoeke kende van oudsher geen commerciële fruitwekerijen, maar achter bijna alle boerderijen stond wel een boomgaard. „Boeren waren in die tijd zelfvoorzienend. Met de groot-schalige ruilverkavelingen zijn die boomgaarden verdwenen.“

Schapen

De Hasthem Hoeve in Baaium, die zaterdag als uitgiftepunt voor de bomen diende, had vroeger ook een boomgaard, vertelt boer Anne Smink. „Mijn vader nam de boerderij in 1949 over. Vlak daarvoor was de boomgaard verdwenen omdat de vorige eigenaar er schapen had laten lopen. Die vreten de bast van de bomen.“ Een nieuwe gaard werd

toen niet aangelegd. Dit jaar werden er bij Smink vier bomen geplant, net als vorig jaar. „Met de paar bomen die er al stonden zitten we nu op een stuk of twaalf. Die grootte was vroeger gangbaar voor boomgaarden achter boerderijen.“

Afgelopen jaar ontdekte Smink met zijn vrouw Itte een exemplaar van de spotvogel. „Het is een heel klein groenachtig vogeltje dat je niet zo snel ziet. Maar hij zingt de hele dag en imiteert ook veel geluiden. Ik heb het opgenomen en naar It Fryske Gea gestuurd. Dat bevestigde dat het om een spotvogel ging.“

De Graaff moet de financiën nog op een rijtje zetten. Maar als er nog geld over is komen er nog meer fruithoven bij. In ieder geval krijgen de deelnemers een cursus om vogelsoorten te leren herkennen.

Projectkosten	
Regio Deal	€ 16.000
GH+ budget	€ 5.700
Eigen bijdrage	€ 3.000
Overig	€ 17.500
Totale projectkosten	€ 42.200

Kruidenrijk (voorheen Zaadhooi)

Project	Kruidenrijk (voorheen Zaadhooi)
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Biodiversiteit
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Dit project is gericht op het ontwikkelen van ideaal weidevogelgrasland op basis van het stimuleren en/of inzaaien van streekeigen, inheemse flora. De uitwerking van dit gebeurt verloopt gefaseerd.

Fase 1 was een kleinschalige pilot, die plaatsvond in de zomer van 2022. Bij een tweetal boeren zijn zaden geoogst en bij een tweetal boeren hebben we zaden verspreid (op totaal 8,5 hectare). Het oogsten van het zaadhooi is op zowel historische wijze gedaan, met de zeis en paard en wagen, én op moderne wijze met trekker en ladewagen, waarbij de zaden (als zaadhooi) deels door vrijwilligers en deels machinaal zijn verspreid. Het geheel was omlijst met een educatief programma, wat aandacht gaf aan de cultuurhistorie van het beheer van grasland en aan het herkennen van de verschillende flora. Uit deze fase bleek echter dat om dit effectief aan te vliegen, zodat een grote groep boeren er mee aan de slag kan, er een professionalisering van het proces en de onderzoeksopzet nodig was. Daarnaast was het zaak dit project te plaatsen in de context van huidige ontwikkelingen en lopende onderzoeken.

In fase 2 van het project is een uitwerking gemaakt van een onderzoeksvorstel waarin boeren actief mee kunnen doen en een voorstel geschreven voor een publiekscampagne, beide in samenwerking met het Levend Archief.

Fase 3 betreft het uitvoeren van het onderzoek en het uitrollen van de campagne.

Bij het project Zaadhooi zijn Greidhoeke Plus, Altenburg&Wymenga, Living Lab Fryslân en Levend Archief betrokken.

Projectkosten			
Regio Deal	€	10.000	
Eigen bijdrage	€	800	
Totale projectkosten		€	10.800

Toer de Boer

Project	Toer de Boer
Initiatiefnemer	Gemeente Leeuwarden en Fries landbouwmuseum
Type project	Relatie burger-boer, korte keten, communicatie, educatie, bewustwording
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 10. Stimuleren lokale voedselmarkt 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond (22 april 2023)

Opening van Toer de boer met ingebruikname van de nieuwe melktap Jellum, eerste fles melk afgetapt door wethouder Stellingwerf van gemeente Leeuwarden.

De deelnemende boeren aan 'Toer de Boer' laten zien wat zij doen aan natuurinclusieve duurzame landbouw op hun bedrijf. Denk aan koeien in de wei, weidevogelbeheer, kruidenrijk grasland, voederhagen, bodemprojecten en lokaal voedsel uit de streek. De boeren passen steeds meer natuur toe in hun bedrijfsvoering en daar zijn ze trots op. Ze willen laten zien dat zij een positieve bijdrage kunnen leveren aan biodiversiteit, klimaat en landschap.

DEELNEMENDE BEDRIJVEN | OPEN BOERDERIJROUTE LEEUWARDEN 2023

- A Maatschap de Boer-Talsma** | Harnsterdyk 7, 9051 TD Stiens
Gemengd bedrijf, koeien, kippen en energie
- B Maatschap Anema-Jukema** | Truerderdyk 30, 9051 LC Stiens
Melken en vogelkijkhut
- C Melkveebedrijf Fam. Zeinstra** | Wurgedyk 8, 9051 LE Stiens
Trekkers en machines, wat eten koeien?
- D Maatschap Zeinstra-van der Ende** | Trijehoeksterdyk 7, 9051 LA Stiens | www.trijehoek.nl
Melkrobots, automatisch voeren, van half tot koe, springkussen
- E Maatschap Dijkstra-Roorda** | Tichelwurk 21, 9051 LB Stiens
Koeien, melkrobot, info biodiversiteit, plasdras & Snacks
- F Woudstra's Pleats** | De Mieden 2, 9036 JB Menaldum | www.woudstraspleats.nl
Voederhagen, ecologische voedseltuin, proeverij, rondleidingen van boer en boerin
- G Melkveebedrijf Tamminga** | famylje Tammingaleane 2, 8915 CS Leeuwarden **navigatie:**
weg in thv Poptawei 180 www.melktapleeuwarden.nl / www.ljouwerterblackangus.nl
Moderne melkveehouderij, melkrobots, automatisch voeren, landbouwwerktuigen en vleesverkoop
- H T J Miedema Melkveebedrijf BV** | It Súd 4, 9032 XG Blessum
Weidevogels mobiele kijkhut, EAZ windmolens, energieneutraal, melktap
- I Melkveebedrijf Coos Andreae** | Van Aylvaleane 25, 9027 BM Hilaard | www.tsiisensa.fr
Boerderijwinkel met kaasproeverij, vrij koeverkeer, weidevogelbeheerexcursie, duurzaamheid, speeltuin
- J Maatschap Okkema** | Oedsmawei 8a, 9031 XP Boksum
Beter Leven keurmerk, voederhagen, automatisering, koeien, schapen
- K Melkveebedrijf Minno Andreae** | Hegedyk 58, 9026 BB Jellum | www.melktapijellum.nl
Weidevogels, bijen, weidesafari, melkrobots, roodbont vee, melktap, boerderij ijs
- L Dairy Campus** | Boksumerdyk 11, 8912 CA Leeuwarden | www.dairycampus.nl
Deze slimme boerderij is geopend tussen 13:00 en 16:00
- M Fries Landbouwmuseum** | Felling 6, 8912 CG Leeuwarden | www.landbouwmuseumfriesland.nl
Landbouwhistorie, gratis entree tot de exposities en activiteiten
- N Melkveebedrijf Ald Barrahus** | Bredyk 28, 8912 CD Barrahus/Leeuwarden | www.aldbarrahus.nl
Rondleiding door de schuur en het bûthûs met oudheden, haal je boerenhulp diploma
- O Greideboer Stremler** | de Him 4, 9023 BC Jorwert | www.opdehim.nl
Biologisch melkveebedrijf met boerderijwinkel en kaasproeverij

LOKAAL ETEN, HORECA & SNACKS

- E Snacks, Maatschap Dijkstra-Roorda** | Tichelwurk 21, 9051 LB Stiens
- P Better foar Letter** | Bitgumerdyk 24, 9036 VS Menaam | www.betterfoarletter.nl / www.friesvleespakket.nl | *Voedselcoöperatie Better foar Letter met proeverij en stekjesmarkt, boerderijwinkel Dykstra State*
- Q Cafe Het Grauwe Paard** | Bitgumerdyk 2, 9034 GJ Marsum | www.hetgrauwepaard.nl
- R It Holt, eten, drinken en uitgaan** | It Holt 6, 9033 WH Deinum | www.itholt.nl

Projectkosten	
Regio Deal	€
Eigen bijdrage	€
Totale projectkosten	€

Rijkdom/ Pijpkaneel Fase 1

Project	Rijkdom/ Pijpkaneel
Initiatiefnemer	Stichting De Ferbining
Type project	Ontwikkelen grondinstrument - ontwerpfas
Actielijn(en) Regio Deal	1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap 3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 7. Versterken leefgebied weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Fase 1 Afgerond

Via de Regio Deal is er een aanvraag gedaan om een instrument te ontwikkelen dat zowel tegemoet komt aan de ecologische waarden van het gebied en aan de landbouwkundige waarde. Dit initiatief is gekomen van de stichting 'De Ferbining' en is gericht op de realisatie en oprichting van de grondcoöperatie Rijkdom.

De grondcoöperatie is een vereniging van leden die investeert in gronden met een ecologisch potentieel. Gezamenlijk stellen ze een inrichtingsplan vast voor die gronden. En de coöperatie ziet toe op de naleving hiervan. Door grond gezamenlijk te financieren op basis van onverdeeld eigendom (landbouwer en grondcoöperatie) wordt gezamenlijk verantwoording gedragen voor de optimalisatie van het ecologisch- en landbouwkundig potentieel. De landbouwer en de grondcoöperatie zijn onverdeeld, ieder voor de helft eigenaar van de grond.

- ✔ De landbouwer financiert buiten de coöperatie om 50% van de grond op basis van onverdeeld eigendom.
- ✔ De grondcoöperatie betreft een onafhankelijke entiteit die als medefinancier de overige 50% van de grond aankoopt op basis van onverdeeld eigendom. De financiële middelen van de grondcoöperatie zijn afkomstig van private investeerders (leden van de coöperatie).
- ✔ De landbouwer wordt lid van de coöperatie om zo het gebruiksrecht te verkrijgen om de grond te bewerken en 50% besparing op financieringslasten.
- ✔ De voorwaarden waaronder de grond ecologisch en landbouwkundig wordt bewerkt, worden door de coöperatie vastgesteld. Bij die vaststelling hebben de leden-landbouwers en de leden-investeerders een gelijke stem.

- 👉 Leden-investeerdere en leden-landbouwers profiteren allebei van een hogere ecologische waarde en een stijging van grondprijzen van de landbouwgronden.

Het unieke/vernieuwende aspect aan het project is de gezamenlijke aanpak van leden (particuliere investeerders) van de coöperatie en de boeren om grond aan te kopen (onverdeeld eigendom).

In juni 2018 zijn de eerste verkennende gesprekken, vanuit Ferwoude, met de Provinsje Fryslân gevoerd. Insteek was om tot een gezamenlijke oplossing te komen om de landbouw deels te extensiveren en het werken aan natuur (weidevogels) een rationele bedrijfskeuze te maken. Insteek was om dit vanuit grond en het financieringsvraagstuk te benaderen.

Dit resulteerde in mei 2019 tot een projectplan, dit was meteen ook de start voor een project in het kader van de Regio Deal.

In september 2019 is er een projectteam gestart met boeren uit het gebied, een projectleider, financieel expert, een ambtenaar van de provincie en een ecooloog. Het einddoel: een financieringsinstrument die balans brengt tussen ecologische en economische potentieel van grond (de initiatiefase). Voorwaardelijkheid aan de ontwikkeling van het instrument was dat het breed toepasbaar moest zijn. Daarmee is het instrument schaalbaar naar andere gebieden.

In de wintermaanden 2019/20 is er hard gewerkt om uit te zoeken wat er nodig is om economisch rendabel te boeren zonder het ecologisch potentieel te benadelen (de definitiefase). Focus in de ontwikkeling was het gebied 'Pijpkaneel'. Er zijn Regio Deal sessies georganiseerd en stichting De samenwerking is opgericht, deze bestaat uit de drie boeren die samen een gebied van 30 ha geschikt willen maken/houden voor weidevogels. Dit gebied is het Pijpkaneel te Ferwoude.

Excursie bij Sjoerd Sterkenburgh bij de formele start van Rijkdom, 18 mei 2022

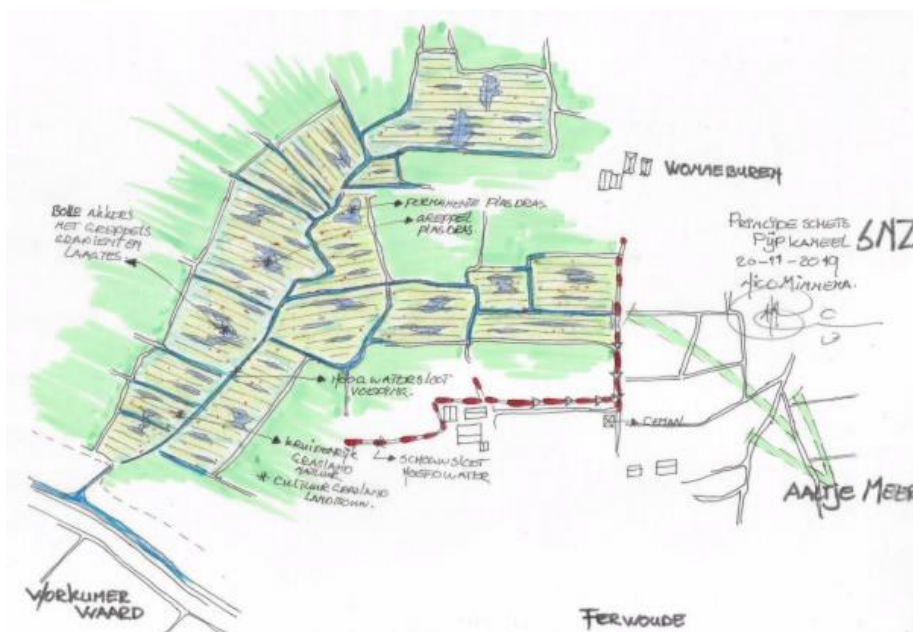
De projectgroep Pijpkaneel had als doel een 'grond (her)waarderingssysteem' bedenken waarbij ecologische waarde wordt verbonden aan kapitaal. Uit onderzoek bleek dat een substantiële aanpassing van inrichting benodigd om het ecologisch potentieel te maximaliseren (50%). Een compensatie in de vorm van afwaardering zou leiden tot een enorme financiering van publieke middelen, die tevens leidden tot kapitaalvernietiging door inflatie en grondprijstijging en tot staatssteun risico's. Voor pachters zou deze systematiek ook lastig toepasbaar worden, terwijl het

uitgangspunt juist breed toepasbaar en een relatief eenvoudig instrument dat op brede schaal kan worden toegepast.

De conclusie was al snel dat de afwaarderingsystematiek geen juiste methodiek was voor het behalen van ons doel. Boer en burger (publiek of private middelen) zouden beide verantwoording moeten nemen in dit vraagstuk. Vanuit dit leidende principe is afgestapt van de afwaarderingsmethode en toegewerkt naar een principe van ecologische (her)waardering. Dit heeft geleid tot het idee van een grondcoöperatie waarin het eigendom van land verdeeld werd tussen boer en burger via een coöperatie, samen sterk voor de natuur. De naam van het instrument is dubbeldoelgrond.

Het ontwerp dat is omschreven bestaat uit drie kritieke fases. Aankoop (grondcoöperatie), inrichting en beheer. Om deze driefases in te kunnen richten is gezocht naar kennis partners die het project wilden ondersteunen. Rabobank Nederland is bereid gevonden de realisatie fase te ondersteunen. Daarnaast zijn er nog een aantal zaken vereist om de consistentie na de implementatie te borgen. Momenteel wordt er in de realisatiefase al gewerkt aan de inrichting en realisatie van de grondcoöperatie. Daarnaast is er op het gebied van inrichting en beheer een partner gevonden in BoerenNatuur (collectieven).

De keuze voor inrichting van de percelen en maatregel It Pijpkaneel wordt deels bepaald door de voorkeur van de deelnemers en anderzijds door het doel, het creëren van een duidelijk overloop gebied voor de Grutto en verbinding richting Aeltsjemar. De percelen liggen bij voorkeur aan weerszijde van It Pijpkaneel en qua oppervlak verdeelt over de deelnemers. Om deze percelen geschikt te maken zal ere en herinrichting plaatsvinden. Het ontwerp (door ecooloog Minnema) is met name gericht op het herstel van gradiënt in combinatie met optimalisatie van de waterhuishouding. Het herstel van de gradiënt kan een belangrijke bijdrage leveren in vegetatiestructuur, kruidenrijkdom, optimalisatie van de plasdras, dekking jonge aanwas en als goed foerageergebied. Ook de waterhuishouding wordt afgestemd op de wensen van de weidevogels, maar met behoud van mogelijkheden voor agrarisch gebruik. Dit is ook in het belang van de weidevogels.

Het gebied It Pijpkaneel.

Projectkosten		
Regio Deal	€	35.000
Andere financiers	€	20.000
Eigen bijdrage	€	5.000
Totale projectkosten	€	60.000

Rijkdom/ Pijpkaneel Fase 2

Project	Rijkdom/ Pijpkaneel
Initiatiefnemer	Stichting De Ferbining
Type project	Ontwikkelen grondinstrument - realisatiefase
Actielijn(en) Regio Deal	<ul style="list-style-type: none"> 1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap 3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 7. Versterken leefgebied weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Fase 2 uitrol loopt

Voor de realisatiefase waren aanvullende financiële middelen nodig.

In de realisatiefase gaat het om twee sporen:

- I. Realisatie van het instrument
 1. Oprichting coöperatie
 - a. Bestuurlijke structuur
 - b. Gouvernantes structuur
 - c. Benodigde documentatie
 2. Installeren RVT en werkgroepen (provinciaal)
 3. Inrichting financiële logistieke processen
 4. Aansluiten leden (financiers)
- II. Gebiedsinrichting Pijpkaneel
 1. Inrichtingsplan van het gebied
 2. Vergunning Wetterskip
 3. Feitelijke inrichting (water en grond)
 4. Aankoop
 5. Opstellen KPI (meetwaarden doelen)

Natuurinclusief boeren is mogelijk

De Friese grondcoöperatie is met hulp van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw, LTO Noord, NAJK, Boer & Natuur en Rabobank opgericht om boeren te helpen met een beter verdienmodel. Van der Valk: "We laten hiermee zien dat natuurinclusief boeren financieel haalbaar is. We brengen boeren en mensen bij elkaar, en ze maken samen een inrichtingsplan hoe het gebied eruit gaat zien. Het is dus een gezamenlijke investering en een gezamenlijke verantwoordelijkheid om de natuur te beschermen en om het verdienmodel van de boer op peil te houden." De eerste grond is al aangekocht via Grondcoöperatie Rijkdom en er hebben zich al verschillende boeren en particuliere investeerders gemeld. Het doel is om in heel Friesland gezamenlijk grond aan te kopen. Van der Valk: "Het zou natuurlijk fantastisch zijn als de grondcoöperatie ook landelijk een succes wordt."

Projectkosten			
Regio Deal	€	424.140	
Andere financiers (boeren, privaat, Rabo)	€	1.850.000	
Totale projectkosten	€		2.274.140

Verkenning Bioregio

Project	Verkenning Bioregio
Initiatiefnemer	Bureau Avalon
Type project	Transitie naar een meer natuurinclusief platteland
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 5. Verrijken bodemleven 8. Beter benutten circulaire ketens 10. Stimuleren lokale voedselmarkt 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Meer milieuvriendelijke landbouw en meer mensen die gezond lokaal geproduceerd voedsel eten moeten de Greidhoeke (de Friese Kleiweide) tot voorbeeldregio (Bioregio) van Nederland maken. Dat sluit prima aan bij de ambitie van Greidhoeke plus om te komen tot een natuurinclusief platteland. Wat een Bioregio daarbij kan betekenen, is onderzocht door bureau Avalon. Het bureau deed samen met betrokkenen vanuit de landbouw, natuur, gezondheidszorg, voeding en onderwijs een verkenning naar de mogelijkheden om een bioregio op te zetten en welke interventies daarbij kansrijk zijn. De resultaten hiervan zijn werden gisteravond in Arum gepresenteerd en aangeboden aan gedeputeerde Folkerts van de provincie Fryslân.

Gedeputeerde Folkerts neemt namens Greidhoeke Plus de verkenning in ontvangst van Martien Lankester van bureau Avalon.

Ruim 70 belangstellenden en betrokkenen uit de landbouw, gezondheid, voedingssector, onderwijs en onderzoek waren aanwezig in de schuur van akkerbouwer Romke Sijsma in Arum. Martien Lankester van bureau Avalon presenteerde de resultaten van de verkenning en er was een panelgesprek met Anneke van Schepen, huisarts in Bolsward, Jordy Muus, directeur Boer&Chef, Hans van der Werf, directeur Friese Milieu Federatie en Bert Vollema, biologisch melkveehouder in Tzum en raads- en bestuurslid in de gemeente Waadhoeke en Wetterskip Fryslân. Er werden mooie gesprekken gevoerd en ervaringen gedeeld over wat deze transitie betekent en waar kansen liggen. Het is een proces van lange adem waar stap voor stap veranderingen kunnen worden doorgevoerd. Een belangrijk aandachtspunt is hoe een boer die wil veranderen toch een goede boterham kan blijven verdienen. De gezamenlijke overheden hebben onder dankzegging van gedeputeerde Folkerts de verkenning van Avalon ontvangen met de belofte om serieus te kijken waar en hoe we hier een vervolg aan kunnen geven.

In paragraaf 5.4 Opschaling gebiedsinnovaties is het vervolgproject van de Bioregio uitgewerkt, het uitwerken en opstellen van een programmaplan.

Projectkosten		
Regio Deal	€	volgt
Andere financiers	€	
Totale projectkosten verwacht		€

CARGO Shanghai - Friesland

Project	CARGO Shanghai - Friesland
Initiatiefnemer	Stichting Brave New World Producties (BNWP)
Type project	Communicatie, bewustwording
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland
Status	Afgerond

Stichting Brave New World Producties (BNWP) heeft CARGO Shanghai - Friesland geproduceerd binnen het programma van Arcadia. De show heeft over 6 weken 35 voorstellingen gedraaid voor een publiek van 1.331 mensen met 21 uitverkochte shows. Het project was ontwikkeld met een lokale creatief team onder de artistieke leiderschap van regisseur Jörg Karrenbauer van Rimini Protokoll.

De show had twee verhaallijnen - de zuivel industrie en de levens van de chauffeurs. Ze waren met elkaar verweven - uniek en apart maar ook verbonden door de beelden van internationaal vervoer van producten, het overschrijden van grenzen en de verrassende momenten waarop de zangeres verscheen met Chinese liederen over heimwee en eenzaamheid.

BNWP wilde ook iets toevoegen aan locatie-theater in Friesland, en de aanpak van 'site-specific' theater in dit project maakt het tot een unieke ervaring zowel voor het publiek als de betrokken makers: een rijdend theater en de invloed die het rijden heeft op de dramaturgie van de voorstelling.

BNWP wilde een hele andere publiek bereiken door het project en dat is ook gelukt door de betrokkenheid van de boeren - de tot een theater omgebouwde vrachtwagen had vaak een publiek die roept 'Hoi Klaas! Hoi Tjalling!' tijdens de scènes op de boerenerven. En er waren ook boekingen vanuit de Friese zuivelindustrie zelf.

Een van de extra resultaten van het project was de rol die Friesland zelf heeft gespeeld. Om de provincie te zien vanuit de zijkant van een vrachtwagen was een bijzondere ervaring - het mooie landschap als door een filmdoek gezien, met, onderweg terug na een reis van twee uren, de zonsondergang, schitterend en mysterieus, de decors van de show.

FrieschDagblad

Zaterdag 14 mei 2022

12 CULTUUR

Met de vlam in de pijp door het Friese landschap

RECENSIE THEATER

Wiggele Wouda

We staan er amper bij stil. Nou ja, alleen als we een keuze moeten maken uit de vele mogelijkheden aan consumptiegoederen: de schappen in de winkels. Maar we staan nooit écht stil bij de gedachte hoe die producten, onze dagelijkse boodschappen, in de winkels terechtkomen. Het is toch logisch dat er elke dag verse melk is fruit? Maar is dat wel zo logisch?

Er zit in ieder geval een heel interessante logistiek achter die productie en de rijdende voorstelling *Cargo Shanghai Friesland* door Rimini Protocol en Brave New World Producties. Het laat een deel van die transportwereld zien én ervaren met nuttige informatie, leuke anekdotes en verrassende ontmoetingen.

Willem Overwijk en Louw Hacquebord („Noem ons maar Willem en Louw“) staan al klaar bij hun vrachtauto. Beiden voorzien van een headset en – te oordelen naar hun leeftijden – een wereld aan ervaring. De chauffeurs nodigen het publiek uit om mee te gaan. Niet in hun cabine, want hun vrachtauto is namelijk niet zomaar een vrachtauto. De oplegger was van oudsher een koelwagen maar is nu verbouwd tot een roadmovietheater met een kleine tribune voor zo'n 45 mensen. We zijn keurig in de lengte gearrangeerd en veilig in de riemen gedigreerd met het blik op een van de zijkanten. Via een tien meter lang raam kijken we naar buiten.

Als iedereen zit, vertellen Willem en Louw waar de reis naar toe gaat, hoe lang deze duurt en door welke landen we moeten rijden om weer thuis te komen. Dat doen ze op zo'n hu-

Impressie van *Cargo Shanghai Friesland*. Foto: Marc de Fotograaf

moristische en aangename manier, dat je niet kunt wachten om te vertrekken vanaf de Sneekertrekweg. Terwijl de filmprojectoren aan gaan en een soundtrack start, rijden we richting de rondweg van Leeuwarden, maar we volgen via schermen op de zijkant een internationaal zuiveltransport vanuit Shanghai. Want die dimensie hebben we er ook nog eens bij: we volgen de reis omgekeerd. Van de Friese melkproducten in de schappen van de Chinese winkels en supermarkten naar het 'eindpunt': de Friese melkveehouder.

Het is een heel bijzondere ervaring. Je ziet voor je de grote terminals van de havens in China, krijgt en passant veel info over de Chinese melkconsumptie en hoe die producten uit Fryslân daar naartoe gebracht worden via de Leeuwarder haven, terwijl je rijdt. Alsof je in een grote levende viewmaster zit die een virtuele werkelijkheid toont. Je mag moet er aan wennen, want je brein kent alleen het rijden naar voren, het rijden naar achteren, maar niet de

gewaarwording van 'opzij'; plus het besef van de geprojecteerde werkelijkheid. Eenmaal op weg komt dat bewustzijn weer tot rust en volgen we de reis via Turkije, Bulgarije, Servië, Oostenrijk en Duitsland.

Onderweg vertellen de chauffeurs via een videoverbinding vanuit de cabine hun verhalen. Wat ze allemaal beleven en transporteren („een truck vol linker dure Italiaanse schoenen, want dan word je niet overvallen. De volgende rijdt met de rechter“), hoe corrupt sommige douaniers zijn maar vooral hoe fijn het werk achter het stuur is.

Thuisfront

Het thuisfront (waarom geen verhaal van hun partners?) heeft het met die lange reizen vaak moeilijk en soms leidt dat tot een echtscheiding. De mannen vertellen eerlijk en onomwonden wat dat met hen heeft gedaan en waar ze de kracht vandaan halen om door te gaan als het moeilijk wordt. Louw: „Ik heb de kracht

in het geloof gevonden.“ Willem: „Daar heb ik helemaal niks mee.“ Wederzijds respect is voelbaar. Helemaal wanneer Willem bijna uit zijn dak gaat bij het horen van de Rolling Stones en hij achter het stuur Keith Richards imiteert.

Als we een rotonde naderen staat daar in het midden Lico Leen, een Chinese zangeres die een traditioneel lied zingt. Lief, mooi, integer. Dan stopt de truck op het erf van boer Tjalling Rodenhuis. Hij vertelt aandoenlijk via de intercom over zijn koeien en hun bio-melkproductie. Een dorp verder gaan we dwars door de koeienstal van Klaas en Janet van Dijk, stoppen ook daar even en volgt er een volgende gepassioneerde uitleg over het productieproces en de weidgang als keurmerk.

Op weg naar 'huis' doen we tot slot een parkeerplek aan en wordt een wildvreemde chauffeur gevraagd naar zijn ervaringen als vrachtwagenchauffeur. Ze hebben allemaal zo hun verhalen, maar één ding staat voorop: de liefde voor het vak. Elke dag en overal waar ze rijden.

Daarmee is *Cargo Shanghai Friesland* niet alleen een perfecte ambassadeur voor het chauffeurschap maar geeft deze voorstelling die veel meer is dan een rondvaartboot op wielen, een prachtig inzichtje in het leven van deze mannenwereld. En ze toont ook nog eens hoe prachtig mooi Fryslân bij de ondergaande zon is met haar zwart-wit bonte koeien in de wei. Zo'n exclusieve, romantische en tegelijk realistische ervaring mag je eigenlijk niet missen.

Cargo Shanghai door Rimini Protocol in samenwerking met Brave New World Producties in een regie van Jörg Karrenbauer, Leeuwarden. www.Arcadia.Frl Cargo Shanghai Friesland

Projectkosten	
Greidhoeke Plus	€ 5.000
Andere financiers	€ 205.240
Totale projectkosten	€ 210.240

Erfgoeddeal

Project	Erfgoeddeal
Initiatiefnemer	Baarderadeel
Type project	Behoud en versterken cultuurlandschap
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 5. Verrijken bodemleven 6. Optimale benutting water 7. Versterken leefgebied weidevogels 9. Bijdragen aan energie- en klimaatopgaven 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

De erfgoeddeal is een landelijke regeling van het Rijk, IPO en VNG gezamenlijk gericht op het beschermen en beheren van cultureel erfgoed (behouden/borgen voor de toekomst). Doel is om behoud van erfgoed te koppelen aan grotere opgaven zoals verduurzaming, klimaatadaptatie, terugdringen van verdroging, waterberging, verminderen CO₂-uitstoot. Voor deze regeling kunnen projecten ingediend worden. In Fryslân is het uitgangspunt aanhaken op lopende processen in gebieden. Voor Baarderadiel is dat met name aansluiten op het LIFE project Grassland Breeders. Vanuit de provincie is ervoor gekozen meer prioritering te geven aan oude greppellandstructuren. Als basis voor deze keuze is cultuurhistorisch waardevol microreliëf in kaart gebracht (een greppelkaart gemaakt). Hoewel die kaart nog verfijnd moet worden, is duidelijk dat in Baarderadiel relatief veel oud greppelland voorkomt. Daarnaast heeft de provincie aan bureau Altenburg en Wymenga de opdracht gegeven om voor heel Fryslân in kaart te brengen waar oude grasland

bodems voorkomen (vanuit satellietbeelden). In oude graslandbodems is een rijker bodemleven en daar aan gekoppeld meer biodiversiteit. Dit is van betekenis voor weidevogels. Oude graslandbodems hebben een relatief hogere CO₂-opslag. Verdroging kan tegengegaan worden met greppelinfiltratie. Onderwater zetten van grote oppervlakten met behulp van technische ingrepen is dan niet of minder nodig.

Ruim 206 hectare greppelland wordt in de erfgoeddeal in samenwerking met boeren hersteld of behouden in de gebiedsontwikkelingen Aldeboarn/ De Deelen en Baarderadiel.

Karakteristiek Fries greppelland.

Ondersteuning van Greidhoeke Plus in dit proces heeft ervoor gezorgd dat er (sectoraal) geld bij de provincie en gemeente Leeuwarden voor de erfgoeddeal beschikbaar kwam. Aanvankelijk ging men er vanuit dat voor dit project financiën in de samenwerkingsagenda was gereserveerd maar dat bleek later niet zo te zijn.

Projectkosten			
Gemeente Leeuwarden	€	28.000	
Andere financiers	€	897.653	
Totale projectkosten	€	897.653	

6.3 Boerenexperimenten

Onder de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw is voor de Friese kleiweide een aparte subsidieregeling opgenomen, de boerenexperimentenregeling. De doelgroep dient uit een samenwerkingsverband te bestaan uit tenminste twee deelnemers waarvan minimaal twee agrarische ondernemers.

Het project dient aan minimaal twee van de volgende criteria bij te dragen:

- a. duurzame nieuwe samenwerkingsverbanden: het project heeft een voorbeeldwerking, levert ervaringen op waarmee andere samenwerkingsverbanden en ondernemers hun voordeel kunnen doen;
- b. het vergroot het handelingsperspectief in het kader van natuurinclusieve landbouw;
- c. de beoogde innovatie heeft een brede toepasbaarheid/uitrol; er is goede kans op snelle vertaling naar de praktijk;
- d. er ontstaat een nieuwe ketensamenwerking of cross-over-samenwerking;
- e. het project dient bij te dragen aan het streefbeeld en actieplan:
 - renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving;
 - meer verbinding met een biodivers platteland;
 - verrijken bodemleven;
 - optimale benutting water;
 - beter benutten circulaire ketens;
 - vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen.

Het maximaal te subsidiëren bedrag is € 25.000,=. Gedurende de looptijd van de Regio Deal is het totale maximale budget voor boerenexperimenten in de Friese kleiweide is € 200.000,=.

De stand van zaken in mei 2024 is dat er nog een budget resteert van € 69.288,=.

Biodivers Barsum

Project	Biodivers Barsum
Initiatiefnemer	Bruinsma en Bruinsma, Lollum
Type project	Boerenexperiment
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 7. Versterken leefgebied weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Dit project is een introductie van een nieuwe manier van stimuleren natuurinclusieve landbouw en met meerwaarde voor gangbare landbouw. In dit project werkt een veehouder die wil stoppen

met samen met veehouder die regulier door wil gaan. Hierdoor vindt een deels afschaling plaats van de intensieve veehouderij. Het vrijkomende bedrijf laat het land extensief beheren en verpacht deze aan een praktiserend veehouder. Zo wordt ook de inpassing van natuurinclusieve landbouw bevorderd. Dit levert een win-win situatie op. De veehouders die willen stoppen kunnen wel op hun bedrijf blijven wonen, maar zetten het op een andere manier voort. De veehouder die door wil blijven gaan heeft op deze meer land ter beschikking (pachten).

Uitgevoerde werkzaamheden binnen dit project:

- Aanbrengen van gaas op de dammen (+ 50 in de grond, tot in de waterlijn, en tot + 150 cm hoogte), dit ter bescherming van het weidevogelgebied voor grondpredatoren;
- grondbewerking, graszode verwijderen voor aanleg beplanting;
- aanplanten bomen en struiken ter bevordering van de biodiversiteit op het erf;
- graven van poel;
- grondbewerking en inzaaien kruidenmengsel.

Er hebben diverse excursies plaatsgevonden, zowel in grotere als in kleinere groepen. Zo zijn de ervaringen die zijn opgedaan gedeeld met andere geïnteresseerden. Er zijn in 2023 en 2024 in totaal negen excursies gehouden voor diverse groepen:

- plaatselijke vogelwacht;
- vogelspotters/natuurlijfheders (via J. Kramer, hobby ring aflezer);
- Natuer mei de Mienskip;
- FUMO
- Van Hall Larenstein
- collectief
- natuurliefhebbers (met diverse achtergronden)

Projectkosten			
Regio Deal	€	25.000	
Eigen investering	€	6.781	
Totale projectkosten		€	31.781

Regeneratieve samenwerking

Project	Regeneratieve samenwerking
Initiatiefnemer	Reitsma en Oostenveld, Makkum
Type project	Boerenexperiment
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 5. Verrijken bodemleven 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Afgerond

Regeneratieve landbouw gaat uit van de natuurlijke processen in bodem, gewas en dier. De motor van een regeneratief bedrijf is een gezonde, levende bodem. De boer kan dit bereiken door alle processen op het bedrijf goed op elkaar aan te laten sluiten. Het voerspoor heeft invloed op de kwaliteit van de mest, wat weer invloed heeft op de gezondheid van de bodem, wat weer van invloed is op de gezondheid van de gewassen, wat weer van invloed is op het voerspoor. Een regeneratieve boer faciliteert deze processen, zodat de natuur optimaal en efficiënt functioneert. Regeneratieve landbouw komt vanuit de boeren. Zij zijn gaan experimenteren met het nabootsen van de natuur op een efficiënte manier. Minder kerende grondbewerking, diversiteit brengen, de grond bedekt houden, liefst met levende planten en zoveel mogelijk, liefst strip, grazen. De koplopers wereldwijd en ook in Nederland laten zien dat het werkt. Ze halen hoge producties, binden koolstof, verbeteren de waterberging, verbouwen weerbaardere gewassen die minder kunstmest en chemie nodig hebben, met minder machinale bewerkingen.

Melkveehouder Reitsma en akkerbouwer Oostenveld wisselen in dit experiment land uit; 50 van de 65 hectare van Reitsma zijn geschikt voor Oostenveld om aardappelen op te verbouwen. Oostenveld gebruikt ieder jaar 10 ha van Reitsma, waarvoor Reitsma 15 ha van Oostenveld terugkrijgt om grasklaver en voerbieten op te verbouwen. Reitsma verbouwt zelf ook mais. Het bedrijf van Oostenveld is 80 ha groot. Hij huurt ook nog ander land, waardoor hij per jaar 50 ha pootaardappelen kan verbouwen. De partij waar hij dat extra land huurt, kijkt ook mee met het project. Beide boeren zien in de regeneratieve principes mogelijkheden om intensiever samen te werken. Er wordt geprobeerd om de tussengewassen van Oostenveld, zodanig te kiezen, dat het voerspoor van Reitsma wordt geoptimaliseerd, wat een betere mest oplevert, die beide bedrijven gebruiken. Daarnaast dienen de tussengewassen ook de bodem verbeteren. De beste manier om bodem te verbeteren is het brengen van diversiteit en het beweiden van de diversiteit. Onderzocht wordt of mengsels van gras/kruiden in de graslanden kunnen worden ingepast en bij de akkerbouw percelen kunnen mengsels van groenbemesters worden ingezet. Voor de tussengewassen wordt gekeken naar mengteelten van granen en stikstof bindende gewassen. Er ontstaat dan een bouwplan, waarin de graslanden, de groenbemesters, de tussengewassen en de hoofdgewassen optimaal op elkaar worden afgestemd. De koeien van Reitsma staan nu jaarrond op stal. Onderzocht wordt ook of het mogelijk is meer te beweiden, met als ultiem doel stripweiden, met achterdraad. Dit is een uitdaging omdat Reitsma met melkrobots werkt.

1. Lange leeg = blijvend grasland.
2. Finne = in 2022 mais, in 2023 aardappels. Na mais is er een groenbemester met Italiaans raigras gezaaid. Voor de mais is het 2 jaar gras geweest (2020, 2021). Voorjaar 2022 opnieuw gedraineerd op 8 meter.
3. De Bouw = in 2022 aardappelen. September 2022 ingezaaid met gras, klaver en kruiden. In 2021 stond hier mais, met daarvoor weer 2 jaar grasland (2019, 2020).
4. 'Gemeente 123' = doorgaans één van beste percelen.
5. 'Lange en korte Siebe' = doorgaans minste perceel. Relatief nat, arm en vaak geen goede opbrengst.

Overzicht van enkele foto's van de resultaten op de bodem, doorworteling en opbrengst van gewas.

Akkerbouwer Siep Oostenveld (links) deelt zijn bodem met veehouder Sjoerd Reitsma. FOTO: NIELS DE VRIES

Veel meer uien met minder kunstmest en gif

Zijn bestrijdingsmiddelen als glyfosaat noodzakelijk? Niet als je het akkerbouwer Siep Oostenveld vraagt. Hij haalt topopbrengsten met minimaal gebruik. Het geheim? De bodem die hij met veehouder Sjoerd Reitsma deelt.

GEERT VELDSTRA

De luserne wuift op en neer in de IJsselmeerwind bij Piaam. Of het land nou van Siep Oostenveld is of Sjoerd Reitsma doet er niet toe want ze wisselen het al jaren uit.

Het eiwitrijke gewas is klaar voor de laatst snede van het jaar. Als Reitsma een schep in de grond steekt klinkt het geknap van brekende wortels. „Dy binne goed stevich”, roept de melkveehouder. „Sa kin it wetter ek better fuort.”

Het is een teken van een goede bodemkwaliteit legt Oostenveld uit. „De woartels moatte de stikstof yn de boaiem fêstlizze en dêr profitearje myn sipels it oare jier wer fan.”

Hun bodemadviseur Johannes Bakker wijst in het gat nog op een klein schimmelradje dat naar een minipaddenstoel leidt. „Dat is goed foar it trochjaan fan goede nutriënten en fiedingsstoffen.” In de akkerbouw wordt dit echter vaak als een vijand gezien dat met bestrijdingsmiddelen, fungicides in dit geval, te lijf wordt gegaan.

Vanuit adviesbureau CO2L Farming helpt Bakker de boeren al ruim twee jaar op weg richting een meer regeneratieve vorm van landbouw. Hierbij ligt de nadruk op verbetering van het bodemleven.

Dat hier winst te behalen was, behoefte geen twiifel volgens Oostenveld. Hij verwijst naar een paar akkers bij Idsegahuizum die jarenlang intensief werden gebruikt. „De grûn wie sa dea as in pier.” De mais- en aardappelopbrengsten liepen al jaren terug terwijl de lichte zavelgrond van zichzelf een prima kwaliteit heeft.

De boeren wilden graag het roer omgooien naar een meer toekomstbestendige manier van werken. Dat

geldt ook voor het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Oostenveld: „Dat waard ferskriklik djoer. Fan de kosten dy't ik dêrfoar jierliks makke koene wol twa hûshâldings libje.”

Reitsma en Oostenveld zijn een jaar terug een proef begonnen vanuit de Regionale Natuurinclusieve landbouw om de bodemkwaliteit te verbeteren via een intensieve samenwerking. Reitsma werkte al een tijdje met grasklaver en voegde daar vanuit de proef andere mengsels aan toe als karwij, cichorei en smalle weegbree.

‘De grûn wie sa dea as in pier’

Het voordeel van deze voedzame kruiden is dat hij minder krachtvoer hoeft te voeren. Als groenbester kunnen ze ook goed voedingsstoffen in de bodem vastleggen en uitwisselen met het gras. Kunstmest, wat schadelijk is voor het bodemleven, hoeft hij amper nog te gebruiken. Binnenkort voert hij het eerste kruidenrijke kuilvoer. „No sjen wat de kij derfan meitsje.”

Oostenveld profiteert weer van de verhoogde bodemkwaliteit. „Ik krij der sterkere planten fan dy't folle better tsjin syktes kinne.” Bestrijdingsmiddelen hoeft hij zodoende bijna niet te gebruiken. Glyfosaat dat veel wordt ingezet als onkruidbestrijder gebruikt Reitsma überhaupt niet. „Dat hast eins allinnich nedich ast net goed op de grûn past hast.”

Oostenveld nog wel een heel klein beetje, maar hij voorziet een toekomst waarin het niet meer nodig is. „As de grûn ien kear goed oan de

gong is hoechst soks hast net meer te brûken.”

Vanuit de proef worden plantsapmetingen vergoed zodat Oostenveld gerichter weet welke planten extra voedingsstoffen nodig hebben. Hij rijdt nog steeds met regelmaat met zijn spuitwagen over de akkers, maar daar zit geen gif in maar spoor-elementen en mineralen. „Ik wurd hast in apoteker.”

Ze zijn positief over de eerste resultaten van de proef. „Ik haw folle meer en moaiere sipels as oars.” Binnenkort presenteren ze de uitkomsten aan belanghebbenden. De boeren zijn buren van elkaar, maar ze geloven dat deze uitwisseling op veel meer plekken kan plaatsvinden. Oostenveld: „Ik brûk lân tusen Harns en Starum dus dat is in aardich grut gebiet wêryn der útwiksele wurde kin. It is maklik dat wy njonken mekoar sitte, mar dat hoecht net. Der lizze noch in hiel protte kânsen.”

Geen verbod glyfosaat

De EU-landen verzetten zich niet tegen het langer toestaan van de omstreden onkruidverdelger glyfosaat. De royale meerderheid die nodig is om het bestrijdingsmiddel te verbieden kwam er vrijdag niet, meldt de Europese Commissie. Het wordt nu waarschijnlijk nog eens tien jaar toegelaten. Over de verlenging wordt binnen een maand opnieuw gestemd. Als zoals verwacht ook dan geen ruime meerderheid voor of tegen te vinden blijkt, beslist de Europese Commissie. Die heeft de verlenging voorgesteld. Nederland heeft zich vrijdag onthouden van stemming, zegt een EU-diplomaat. De Tweede Kamer vroeg tevergeefs om een tegenstem.

Regionale aandacht voor dit boerenexperiment in de Leeuwarder Courant (14 oktober 2023).

Projectkosten	
Regio Deal	€ 23.969
Totale projectkosten	€ 23.969

Libjende Lânbou Ferwâlde

Project	Libjende Lânbou Ferwâlde
Initiatiefnemer	Van der Valk, Sterkenburgh en Bokma - Ferwoude
Type project	Boerenexperiment
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 5. Verrijken bodemleven 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

Het doel is om vanuit een groep van drie boeren in Ferwoude en Workum samen te werken aan het krijgen van inzichten op het vlak van de effectieve toepassing van compost uit reststromen op landbouwgrond en in het verschil tussen de biologische staat van de bodem van permanent ‘ouderwets’ greppel grasland en een gras/mais rotatie. Er zullen nulmetingen worden uitgevoerd op

percelen die dit najaar voor het eerst compoststromen ontvangen en er wordt een analyse gemaakt van wat het bodemleven nodig heeft om te floreren. Hierbij wordt de samenwerking gezocht met kennisinstellingen.

Het experiment is erop gericht om zicht te krijgen op de huidige staat van het bodemleven en om een indicatie te krijgen van de ruimte die er ligt voor verbetering. Op testpercelen zullen verschillende typen van monsternamen en analyse worden uitgevoerd en naast elkaar worden gehouden om tot inzicht te komen op welke wijze het natuurlijke productievermogen van de bodem kan worden vergroot en hoe organische reststromen hier een rol in kunnen spelen. Huidige periodieke monsternamen bij de bedrijven is nu nog niet gericht op vaststellen van bijv.: variatie en m.n. activiteit van het aanwezige bodemleven, biologische beschikbaarheid van mineralen en sporenelementen, fractie labiele en stabiele koolstof. Door het historisch en huidige beheer, opbrengsten, plantsapanalyses/kuilmonsters van testpercelen te koppelen aan bevindingen vanuit de bodemanalyses kunnen we als veehouders, agricycling, adviseur en onderzoekers met zijn allen leren en tot betere beheersvormen komen die passend zijn voor deze en vele vergelijkbare bedrijven.

Projectkosten			
Regio Deal	€	24.760	
Totale projectkosten verwacht		€	24.760

Voederhagen

Project	Voederhagen
Initiatiefnemer	Woudstra c.s., Menaam en omgeving
Type project	Boerenexperiment
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

De biodiversiteit in het landelijk gebied staat sterk onder druk. Het aantal vogels, vlinders, hommels en insecten in het boerenland is sterk achteruit gegaan de laatste decennia. Dit heeft deels te maken met het feit dat het landschap uniformer is geworden. Percelen worden intensiever beheert, ruigte hoekjes en landschapselementen zijn verdwenen. In het agrarisch gebied liggen echter nog volop kansen om biodiversiteit te versterken. Al helemaal als biodiversiteit ook een functionele waarde heeft binnen het bedrijf vanuit bodem- of koegezondheid. Dit is het geval bij voederhagen. Door het aanplanten van voederhagen langs kavelpaden en perceelgrenzen rondom de boerderij hebben de koeien de mogelijkheid om hier van te grazen. Veel boeren is het wel eens opgevallen dat vee bij een wilg blijft staan om hier van te eten. Dit heeft te maken met de ontstekingsremmende stof salicine (basis van aspirine), waar de koe op dat moment behoefte aan heeft. Naast wilg zijn er meerdere soorten waarvan bekend is dat deze een positief effect hebben op koegezondheid, vanwege inhoudstoffen (o.a. tanninen), of hogere mineralengehaltes (o.a. calcium, zink). Door het aanplanten van voederhagen langs het kavelpad en/of weiland hebben de koeien in het weideseizoen dagelijks de kans om deze stoffen op te nemen. Soorten die in de heg zijn opgenomen ter bevordering van de koegezondheid zijn: els, hazelaar, veldesdoorn, haagbeuk en meidoorn. Zo bevat meidoorn stoffen die het hart en de bloedsomloop ondersteunen en koliek en diarree tegengaan. Een andere interessante soort is zwarte els vanwege de beschreven ontstekingsremmende werking. Om die reden bevat de heg voor 40% uit meidoorn, en voor 20% uit zwarte els.

Er ontstaan met de voederhagen nieuwe verbindingen in het landschap, welke een positieve uitwerking hebben op vogels, zoogdieren en insecten. De verwachting is dat boerenlandvogels als de ringmus, kneu, putter en boerenzwaluw zullen profiteren. Voor kleine zangvogels als de ringmus, putter en de kneu biedt de voederheg dekking, voedsel en nestgelegenheid. Zowel de ringmus als de kneu staan op de rode lijst. Een gebrek aan voedsel en nestgelegenheid op het boerenland speelt deze vogels parten. Voor de boerenzwaluw wordt het voedselaanbod verhoogd doordat de heg een biotoop is voor verschillende soorten insecten. Vooral gedurende koud en regenachtig weer foerageren zwaluwen in de luwte van bomen, struweelranden en hagen naar insecten.

Doordat de voederhagen rondom de boerderij worden geplant, en niet in de nabijheid van weidevogelpercelen is er geen negatief effect op de weidevogels door het aantrekken van predatoren. Ook blijven de hagen relatief laag (max. 1,5-2 meter), waardoor de

landschappelijke openheid behouden blijft en de hagen geen uitvalsbasis of nestgelegenheid zijn voor vliegende predatoren.

Hulp voor veehouder De Jong bij het aanplanten van de eerste voederheg door toenmalig gedeputeerde Fokkinga (maart 2023).

Om met het principe van de voederhagen in de Friese kleiweide experimenteren hebben 13 melkveehouders in het kleiweidegebied de samenwerking gezocht om in totaal 2.831 meter voederheg aan te planten. De effecten van de voederhagen worden gemonitord.

Op 9 november 2024 zal bij Woudstra op het bedrijf het open NK voederhaag vlechten plaatsvinden. Een vlechtheg bestaat uit horizontale en verticale structuren, met elkaar verbonden door het kundig inhakken, ombuigen en samenvlechten van de afzonderlijke planten waaruit de haag is opgebouwd. Die handelingen vereisen heel wat oefening en handigheid; het heggenvlechten is dan ook een officieel ambacht. De voederhagen van het boerenexperiment zijn nog te jong, het vlechten wordt gedaan met voederhagen die een jaar of zeven oud zijn, Woudstra bezit nog een voederheg, eentje die geschikt en oud genoeg is voor dit open NK.

Projectkosten			
Regio Deal	€	25.000	
Andere financiers	€	15.578	
Totale projectkosten verwacht	€		40.578

Sicut liber sicut avis

Project	Sicut liber sicut avis
Initiatiefnemer	Brandsma, Bolsward
Type project	Boerenexperiment
Actielijn(en) Regio Deal	4. Meer verbinding met een biodivers platteland 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

In dit boerenexperiment vindt een reconstructie plaats vinden van een perceel van 6 hectare. Dit perceel zal geschikt gemaakt worden voor de weidevogel. Door aanleg van een natuurvriendelijke oevers en plasdras worden verschillende biodiversiteitwaarden omhoog worden gebracht, te denken valt aan diversiteit van grassen en kruiden op het land als ook aan de waterkant.

Deze grotere soorten rijkdom en verbeterde habitat zal het mogelijk maken dat verschillende weidevogelsoorten zich hier goed kunnen vestigen en ook hun jongen gaan grootbrengen. Mede door de grote aantallen gras en kruiden soorten en de verschillende bloeistadia die deze doorgaan, word het land nog meer geschikt voor verschillende soorten insecten.

Door de samenwerking met de plaatselijke vogelwacht, de ANV, het loonbedrijf en de FBBF kunnen we de opgedane kennis delen in verschillende netwerken.

Projectkosten			
Regio Deal	€	20.020	
Overige financiering	€	pm	
Totale projectkosten verwacht	€		xx.xxx

6.4 Opschaling gebiedsinnovaties

In 2023 hebben we de uitvoeringsorganisatie Greidhoeke Plus als nieuwe werkwijze geëvalueerd. Een aantal (leer)punten zijn hier naar boven gekomen:

- ✔ Er is volop actie in de Friese kleiweide. Veel projecten zijn al uitgerold of lopen nog. Er zit veel energie in de gebieden en enthousiasme bij de initiatiefnemers;
- ✔ Greidhoeke Plus heeft naast de één-op-één ondersteuning richting initiatiefnemers ook regelmatig plenaire bijeenkomsten met alle gebieden samen georganiseerd. Daardoor zijn relaties tussen de gebieden gelegd, is er inzicht in projecten van anderen en ontstond vanuit de gebieden de behoefte om projecten breder uit te rollen (een voorbeeld hiervan is het educatieprogramma van Collectief Sudwestkust);
(opsomming gaat na de foto verder)

Bijeenkomst met vertegenwoordigers van de vier gebieden in Arum (februari 2023).

- ✔ Er is ook de nodige belangstelling vanuit de mienskip voor de initiatieven en regelmatig aandacht van de pers geweest;
- ✔ De samenwerkingsagenda van provincie en gemeente Leeuwarden is ondertekend. Greidhoeke Plus is daar als icoonproject gedeut;
- ✔ Baarderadeel begonnen als een initiatief is een gebiedsproces geworden en heeft professionele ondersteuning in de vorm van een projectleider gekregen;
- ✔ De boerenexperimentregeling is voor boeren een interessante laagdrempelige mogelijkheid om financiering te krijgen om innovaties door te voeren en te experimenteren;
- ✔ Naast projecten die door de vier gebieden zijn aangedragen is er ook behoefte aan initiatieven op het Friese kleiweide schaalniveau. Het programma Bioregio (in wording) is daar een voorbeeld van;

- ✔ ‘Achter de schermen’ is alles nog niet even gemakkelijk. Het werken met een centrale kassier komt maar moeilijk van de grond, initiatiefnemers optimaal ontlasten (van drie beschikkingen per project naar één beschikking) is lastig, de juridische en inkoopvoorwaarden maken het soms ingewikkeld (staatssteuntoets, inhuurvoorwaarden, termijnen hanteren);
- ✔ Greidhoeke Plus heeft behoefte aan aanvullende professionele ondersteuning, de ambtelijke capaciteit is te beperkt om de vele initiatieven procesmatig optimaal te ondersteunen;
- ✔ Om gebiedsinitiatieven van onderop nog beter te faciliteren is er behoefte aan inhoudelijke professionele ondersteuning.

Op basis van deze tussentijdse evaluatie heeft het Bestuurlijk Overleg van Greidhoeke Plus op 14 april 2023 besloten de resterende looptijd van de Regio Deal de middelen weg te zetten middels inhoudelijke projectclusters met professionele inhoudelijke en procesmatige ondersteuning. De clusters die hiervoor zijn gedefinieerd zijn:

- I. Groen-blauwe dooradering
- II. Wetter+ projecten
- III. Korte keten projecten

Naast deze inhoudelijke clusters is er ook nog een groep projecten die te maken hebben met communicatie, educatie, bewustwording en voorlichting. Aangezien dit veelal losse projecten zijn is hier geen uitbesteding voor gedaan maar voert GH+ dit in eigen hand uit.

Naast deze projectclusters worden de opgeschaalde gebiedsinnovaties als Baarderadeel en Bioregio hieronder uitgewerkt.

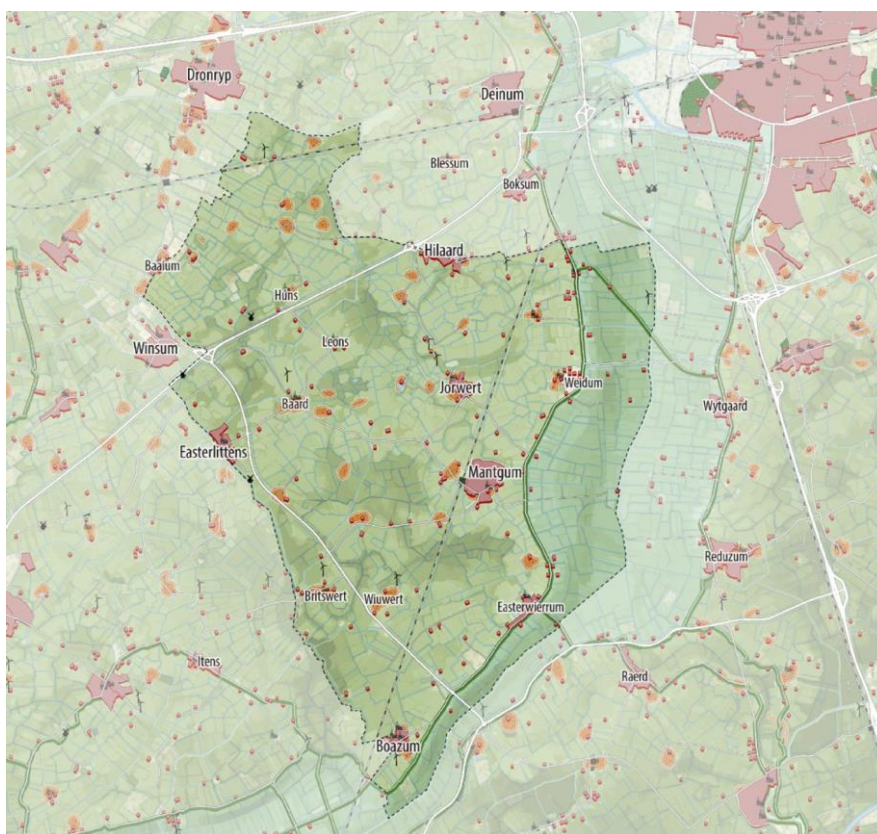
Gebiedsproces Baarderadeel

Project	Gebiedsproces Baarderadeel
Initiatiefnemer	Natuerkoöperasje Baarderadiel
Type project	Van initiatief naar gebiedsproces
Actielijn(en) Regio Deal	1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap
Status	Loopt

Vanuit de Natuerkoöperasje Baarderadiel is in maart het verzoek gedaan de regie op een aantal los van elkaar lopende ontwikkelingen en initiatieven in het gebied te versterken. De werkzaamheden van de Natuerkoöperasje Baarderadiel waren tot voor kort voornamelijk gericht op uitvoering van het ANLb. Een beperkte verbreding heeft plaatsgevonden door vanuit het gebied een Droombeeld en Actieplan 2021/22 op te stellen binnen de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw Noord Nederland. Voor de uitvoering van delen van het actieplan 2021/22 zijn financiële middelen beschikbaar vanuit de Regio Deal, aangevuld met regionale middelen van meerdere partijen. De uitvoering van de projecten wordt vanuit het gebied tot nu toe getrokken door Kening en de Natuerkoöperasje (vrijwillige inzet en zeer beperkte capaciteit). Ontwikkelingen staan echter niet stil en naast de projecten vanuit de Regio Deal zijn nog veel meer initiatieven en regelingen actueel of kunnen dat worden in Baarderadiel.

Om vaart te brengen in het verzoek van de Natuerkoöperaasje is door Greidhoeke Plus een subsidie beschikbaar gesteld aan de Natuerkoöperaasje Baarderadiel voor een analyse van opgaven voor het gebied. De inventarisatie laat zien dat er in en rond Baarderadiel voldoende uitvoeringsregelingen, initiatieven en plannen ontwikkeld zijn en worden. Om kansen voor het gebied te kunnen benutten moeten die initiatieven elkaar gaan versterken. Dat kan door samen te gaan doen, initiatieven meer verbinden, sterker maken om tot integrale uitvoeringskracht te komen. Daarvoor is geen nieuwe visie of gebiedsplan nodig. In 2021 is vanuit het gebied een droombeeld opgesteld met financiële steun van de Regio Deal. Geadviseerd wordt dit droombeeld en het daarbij behorende actieplan als vertrekpunt te gebruiken voor het opstellen van een werkplan.

Na het instellen van een Stuurgroep Baarderadeel (bestuurders van provincie Fryslân, gemeente Leeuwarden en Wetterskip Fryslân) is besloten dat een onafhankelijke gebiedscoördinator Baarderadiel in de persoon van Hanny Stijnen wordt aangesteld en dat gestart wordt met het opstellen van een Werkplan 2023- 2024 waarbij het droombeeld Baarderadiel en het daarbij behorende actieplan 2021 opgesteld als vertrekpunt gebruikt worden.

Het werkgebied Baarderadeel.

Projectkosten			
Regio Deal	€	175.000	
Totale projectkosten verwacht	€	175.000	

Mei it Ferline Foarút op 'e Klaai

Project	Mei it Ferline Foarút op 'e Klaai
Initiatiefnemer	Landschapsbeheer Friesland
Type project	Blauw groene projecten
Actielijn(en) Regio Deal	2. Versterken open landschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 5. Verrijken bodemleven 6. Optimale benutting water 7. Versterken leefgebied weidevogels 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

Een van de doelstellingen in de kleiweide is om een structuur van verbindingen realiseren te om te werken aan een biodivers platteland. In dit projectcluster willen we dit vraagstuk benaderen vanuit een integrale landschapsaanpak waarbij de logica van het landschap – het functioneren van de groenblauwe dooradering – als kapstok dient. Het fundament van deze aanpak is gestoeld op een landschapshistorische en landschapsecologische benadering met een doorkijk naar de toekomst. De landschapshistorie van de Greidhoeke is beschreven in landschapsbiografieën en afzonderlijke publicaties of masterscripties. Met opgaven voortvloeiend uit de klimaatverandering en de doorvertaling daarvan in nieuwe klimaatscenario's van het KNMI is het essentieel om opnieuw verbinding te zoeken met de 'logica van het landschap'.

Via deze visie en de toepassing van de methodiek leggen we de verbinding met de groenblauwe dooradering en een biodivers platteland. De uitdaging is om landschapselementen weer functioneel te benutten en om de maatschappelijke meerwaarde door te vertalen naar gebruik en bedrijfsvoering. De aanpak is daarom niet alleen ingestoken op de aanleg of het herstel van bestaande landschapselementen. Het werken gaat via een uitgebalanceerd plan waarin de logica van het landschap als basis dient en waar monitoring, onderzoek, uitvoering en communicatie toewerken naar een goed onderbouwde groenblauwe dooradering en een biodivers cultuurlandschap voor nu en in de toekomst.

Landschapsbeheer Friesland heeft met een aantal partners (BoerenNatuur, VanHall, Kening, Altenburg en Wymenga en Werkend Landschap) een plan van aanpak ontwikkeld onder de naam 'Mei it ferline foarút op 'e klaai.'

In het plan zijn vijf werkpakketten uitgewerkt die aanvullend op elkaar zijn:

- I. In het eerste werkpakket wordt de logica van het landschap inzichtelijk gemaakt en kijken we hoe er slimme koppelingen zijn te maken tussen landschapselementen, bedrijfsvoering, budgetten en beheer. Ook verkennen we of er nieuwe functionaliteiten zijn voor landschapselementen van de toekomst.
- II. Via monitoring onderzoeken we de biodiversiteitswinst en het belang om te investeren in landschapselementen, meer specifiek in erven in de kleiweide. Zeker met het oog op de gebiedsprocessen is dit belangrijke data.
- III. Dit werkpakket richt zich specifiek op de versnelde ontwikkeling van kruidenrijke graslanden als belangrijke kern in het weidevogelbeheer op de klei. De aandacht gaat in het bijzonder uit naar het herstel en de ontwikkeling van kruidenrijke graslanden. Abiotische eisen van goed ontwikkelde (en voor weidevogels geschikte) kruidenrijke graslanden, en welke stappen nodig zijn in de vershraling (en uitmijning) voor het bereiken van de condities voor een succesvolle ontwikkeling en vestiging van kruiden zullen worden gekwantificeerd.
- IV. In werkpakket IV werken we via praktische uitvoering aan een versterking van de groenblauwe dooradering. We focussen ons op maatregelen die snel uitvoerbaar zijn en waarvoor voldoende animo is. Tegelijkertijd creëren we enthousiasme en leggen we koppelingen met andere programma's om ook na 2024 uitvoering te werken aan een versterking van de groenblauwe dooradering in de kleiweide. Daarnaast zal er worden geëxperimenteerd met de winning van autochtoon kruidenrijk materiaal, en zullen autochtone bronpopulaties in het kleiweidegebied worden opgespoord voor de winning van het materiaal. Het gewonnen autochtoon materiaal zal opgebracht worden op naar kruidenrijk om te vormen percelen in het kleiweidegebied.
- V. Het laatste werkpakket is gericht op kennisdeling en participatie. De resultaten van Werkpakket I-IV willen we delen met een breed publiek aan stakeholders. Hiertoe organiseren we een boerderij-symposium met verschillende inspirerende sessies

Projectkosten		
Regio Deal	€	200.000
Andere financiers	€	
Totale projectkosten verwacht		€

Wetter+ projecten

Project	Wetter+ projecten
Initiatiefnemer	Wetterskip Fryslân
Type project	Kennisproject
Actielijn(en) Regio Deal	1. Oppakken integrale gebiedsprocessen vanuit de gemeenschap 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 6. Optimale benutting water 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	In voorbereiding

Het plan van aanpak voor Wetter+ is om in twee afgebakende polders waar de fosfaatconcentraties in het oppervlaktewater te hoog zijn, aan de slag te gaan met maatregelen in combinatie met intensievere monitoring. Dit project wordt uitgevoerd door Wetterskip Fryslân, LTO-Noord/DAW, ANV Greidhoeke en de betrokken boeren.

Beoogde resultaten zijn:

- ✓ Meer inzicht in de waterkwaliteit, met name de fosfaatconcentratie
- ✓ In gang gezette verlaging van de fosfaatconcentratie in het oppervlaktewater
- ✓ Meer kennis en ervaring bij de boer over de mogelijkheden voor vermindering van af- en uitspoeling van fosfaat naar oppervlaktewater
- ✓ Meer inzicht in haalbaarheid en effectiviteit maatregelen
- ✓ Meer inzicht in mogelijkheden doelsturing waterkwaliteit
- ✓ Een voorzet voor een bredere uitrol van de bevindingen

Het stappenplan wat wordt gevolgd:

- I. Regiobijeenkomst met deelnemers – informeren en bespreken plan van aanpak (juni 2024)
- II. Monitoring waterkwaliteit – ontwerp en uitvoering (2024 en 2025)
- III. Maatregelen – keuze en uitvoering (2024 en 2025)
- IV. Evaluatie en vertaalslag (eind 2025)

Binnen RD-NIL is € 200.000,= beschikbaar voor Wetter+ voor 2024 met uitloop naar 2025. Met de huidige opzet waarbij wordt gewerkt in twee polders, wordt dit budget niet volledig benut. Zo mogelijk kan binnen het huidige budget nog worden ingezet op uitbreiding van het aantal deelnemers.

Projectkosten	
Regio Deal	€ 163.000
Totale projectkosten verwacht	€ 163.000

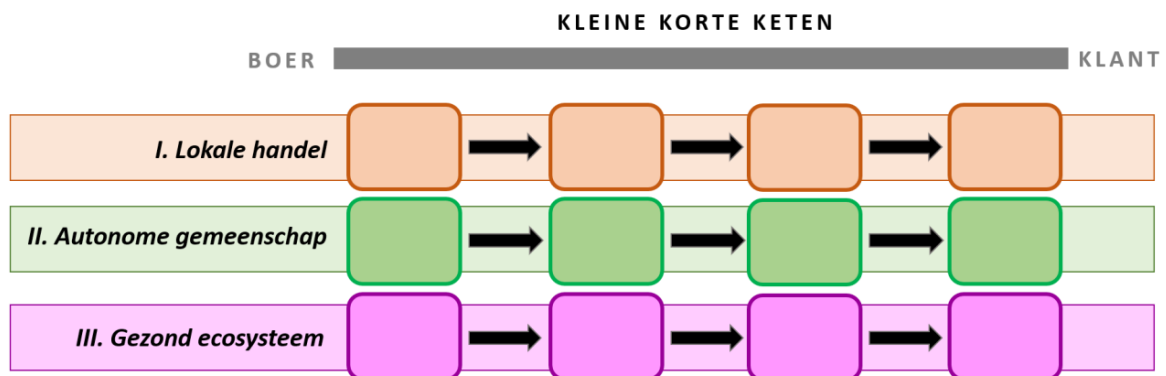
Korte keten projecten

Project	Korte keten projecten
Initiatiefnemer	TimeTools Innovations
Type project	Korte keten
Actielijn(en) Regio Deal	10. Stimuleren lokale voedselmarkt 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

De korte keten in de Greidhoeke is zó klein, dat iedereen op individuele basis zijn logistiek organiseert. Dat betekent bijvoorbeeld dat boeren zelf veel kilometers rijden met een auto of bestelbus met producten (halen en brengen) in plaats van ‘op de tractor zitten.’ Het is mogelijk om de korte keten efficiënter te organiseren. Er zijn echter blokkades, die niet zomaar zijn op te lossen met een logistiek plan of een ‘goed gesprek’.

Dit project is opgedeeld in een viertal fases waarbij elke fase pas wordt ingevuld na afronding van de vorige. Op deze manier kan voortschrijdend inzicht telkens opnieuw worden ingepast.

In Fase 1 is gesproken met 15-20 hoofdrolspelers in het werkveld gesproken in de vorm van diepte-interviews, vaak in combinatie met ontmoetingen op locatie. Hierin is gekeken welke ingrediënten er zijn om de kleine korte keten op te bouwen. De kleine korte keten is de logistiek in een regio. Het eindresultaat is een ontwerp met te ontwikkelen interventies.

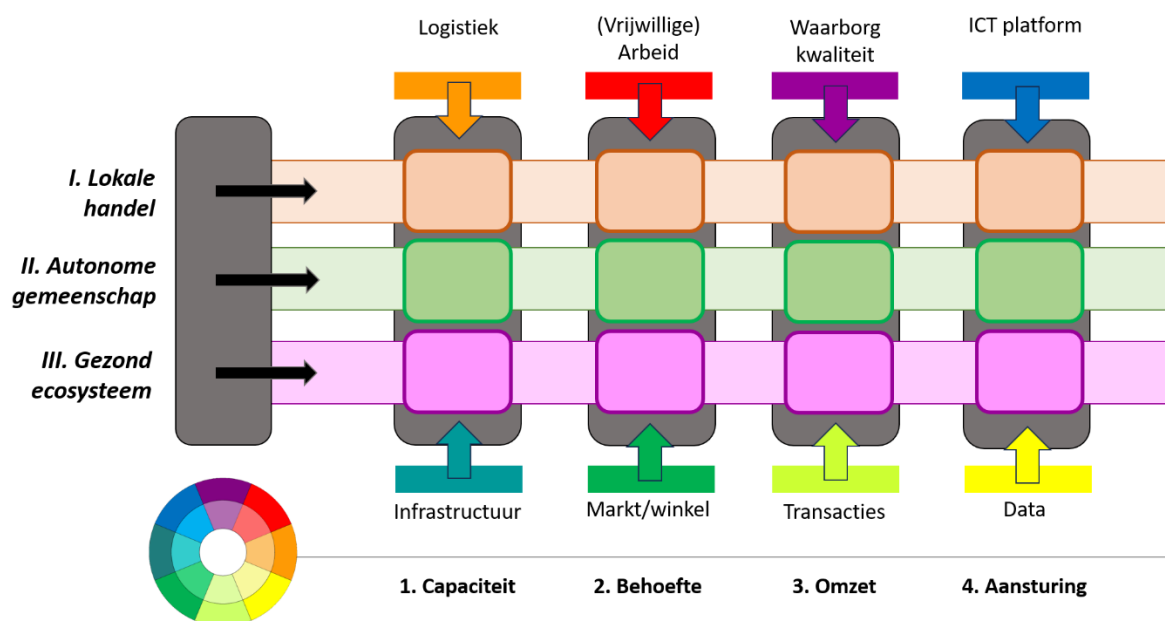

De eerste stroom (oranje) richt zich op lokale handel. De korte keten spelers die hierbij horen, staan in de traditie van de klassieke groothandel. De groothandel is echter steeds meer een spel van ‘handel om handel’ geworden, waardoor handelaren de boer en de klant kunnen ‘uitmelken’. De korte ketenspelers van de eerste stroom streven naar terugkeer naar eerlijke handel door de tussenhandel uit de keten te knippen.

Een andere groep korte ketenspelers (groene stroom) is juist opgekomen als tegenreactie op de handelaren. Deze spelers gaat het niet zozeer om de handel, maar om de voedende relatie tussen de boer en de gemeenschap waar hij voor ‘zorgt’. Deze initiatieven kenmerken zich door kleinschaligheid en het organiseren van directe, voedende relaties tussen de producent en de consument. In deze relaties staat de sociale aspecten van verbinding, onderlinge loyaliteit en

zorgzaamheid voorop. Als de mensen in een gebied zich kunnen verbinden, kunnen zij in hun eigen behoefte aan voeding en saamhorigheid voorzien.

De derde stroom (paars) die we identificeren, staat duurzaamheid en gezondheid centraal. Er is een diep besef dat de korte keten nodig is om de harmonie te herstellen tussen de natuur, de agrarische productie en de (werkelijke) behoeftes van de bewoners in een gebied. In een gezond ecosysteem blijven zowel de mens als natuur ‘gezond’ en is er sprake van synergie op alle niveaus. De mens eet van de producten die de regio voortbrengt en ontvangt de voeding die de natuur aanreikt. Omgekeerd zorg de mens ervoor dat bodem, plant en dier gezond en vitaal blijven, waardoor de productiecapaciteit in balans blijft (geen uitputting!).

Het ontwerp onderscheidt een viertal interventies voor die de kern raken van de knelpunten in het gebied: Capaciteit, Behoefte, Omzet en Aansturing. Deze interventies worden ontworpen in co-creatie met de ketenspelers uit het gebied. Dit is waar fase II van het project op is gericht.

In fase III willen we een pilot uitvoeren met de ketenspelers. Bij een succesvolle pilot is het de bedoeling om vanaf 2025, samen met de ketenspelers, duurzaam vervolg te geven aan deze interventies.

Projectkosten	
Regio Deal	€ 250.000
Andere financiers	€
Totale projectkosten verwacht	€ 250.000

Programmaplan Bioregio

Project	Programmaplan Bioregio
Initiatiefnemer	Weusthuis en Partners / Avalon
Type project	Transitie naar een meer natuurinclusief platteland
Actielijn(en) Regio Deal	3. Renderende landbouw zonder nadelige effecten voor de leefomgeving 4. Meer verbinding met een biodivers platteland 5. Verrijken bodemleven 8. Beter benutten circulaire ketens 10. Stimuleren lokale voedselmarkt 12. Vergroten kennis en ruimte voor experimenten en nieuwe samenwerkingsvormen
Status	Loopt

De aanleiding van dit project is de oplevering van het rapport van Avalon Verkenning: 'De Greidhoeke, een Bioregio in Fryslân'. Deze verkenning is opgesteld als onderdeel van de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw en is een aanzet van een programmavoorstel om een transitie in te zetten naar een groenere landbouw in de Greidhoeke. Het rapport geeft een overzicht van noodzakelijke en kansrijke transitieën. De interbestuurlijke samenwerking Greidhoeke Plus heeft een bestuurlijk besluit genomen om na deze verkenning van Avalon te komen tot een programma Bioregio. De Bioregio zal, zoals in de verkenning al is aangegeven, een meerjarig programma omvatten. Het streven is dat Greidhoeke Plus (en daarmee Fryslân) de leidende Bioregio in Nederland wordt. De Greidhoeke Plus definieert een bioregio als een duurzaam landbouw- en voedselsysteem met aandacht voor natuur, biodiversiteit en de gezondheid van de mens. Bij de uitvoering van het programma zal dan ook, naast de primaire doelgroep van boeren en voedselconsumenten, de hele keten betrokken worden. Hieronder vallen experts en organisaties uit de sectoren: gezondheidszorg, onderzoek en onderwijs, milieubescherming, voedselverwerking en HORECA, handel en retail (met speciale aandacht voor de korte keten), en anderen.

Om dit programma in de steigers te zetten is er een budget beschikbaar gesteld om een programma te kunnen opstarten. Deze opstartfase zien wij voor een periode van acht maanden (1 februari tot 1 oktober 2024). De Bioregio zal, zoals in de verkenning al is aangegeven, een meerjarig programma omvatten. In de periode na 1 oktober zal het programma Bioregio zelf voor de verdere financiering gedurende de looptijd van het programma moeten zorgen.

De opdracht is aan bureau Weusthuis en Partners gegund. Sytse Kroes zal de rol van programmaregisseur op zich nemen om tot een gedegen programmaplan te komen. Het proces om tot dit plan te komen is op hoofdlijnen:

2. Een startoverleg waarin we bespreken:
 - De aanpak
 - De organisatiestructuur
 - Het aanspreekpunt van het programma
 - Rollen en taken van de individuele leden van de werkgroep
 - Samenstellen klankbordgroep en bespreken rol betrokkenheid in het proces

- Betrokkenheid belangenorganisaties landbouw en natuur (in relatie tot het PCLG)
3. Een verdiepende sessie met Avalon om:
 - Grip te krijgen op de inhoud van het programmavoorstel
 - Voor de verschillende programmalijnen potentiële koppelingskansen te vinden met middelen en subsidies
 - Stap 3 voor te bereiden
 4. Een verdiepende sessie met relevante potentiële financierende partners op de inhoud van het programmavoorstel.
 5. Uitwerking van de programmalijnen en de inspanningen op inhoud, financiering en randvoorwaarden. Per onderdeel moeten deze geconcretiseerd worden en nader uitgewerkt worden in aanpak en taakverdeling. Dit leidt tot de vertaling naar een eerste concept programmaplan.
 6. Verdieping op de overkoepelende programmastructuur: organisatie, verantwoordelijkheden, financiering, planning en verantwoording.
 7. Definitief maken programmaplan
 8. Besluitvorming via de stuurgroep op het programmaplan, bij betrokken overheden en financiers.

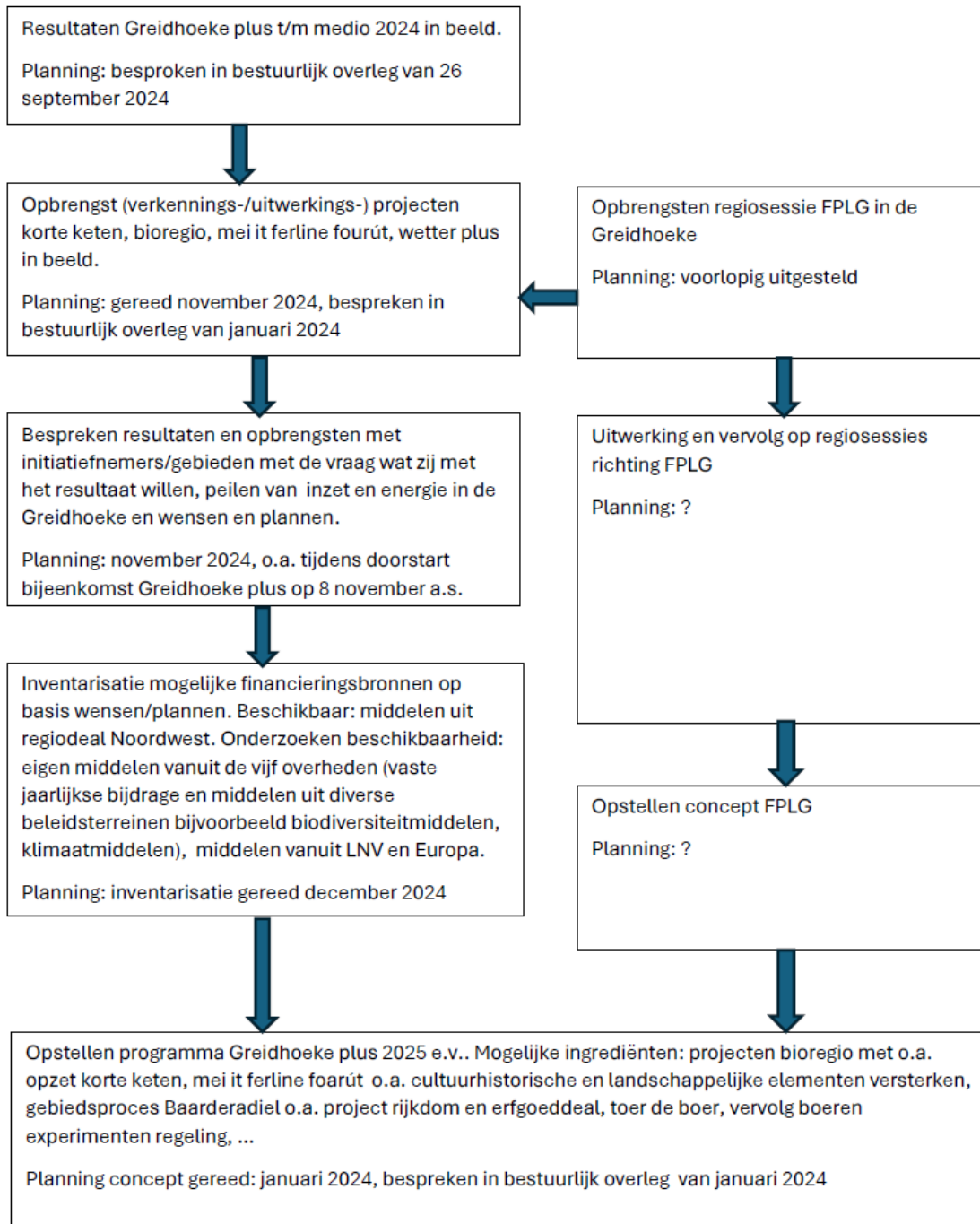
Naast de inzet van Weusthuis&Partners zal bureau Avalon als opsteller van de verkenning en met het overzicht van het speelveld en spelers, een bijdrage moeten leveren aan het programmaplan.

Projectkosten			
Regio Deal	€	0	
Budget cofinanciering (excl uren Avalon)	€	57.620	
Totale projectkosten verwacht	€		p.m.

7. Stadium Toekomstige invulling Greidhoeke Plus

Greidhoeke Plus heeft een routekaart opgesteld waarin stappen en keuzes rond de toekomstige interbestuurlijke samenwerking kan worden uitgewerkt.

Routekaart op weg naar een programma Greidhoeke plus 2025 e.v.

Deze notie is opgesteld door Ir. J.T. Visser MBA van adviesbureau Compass4u in opdracht van Greidhoeke Plus.

September 2024

Greidhoeke Plus, voor een natuurinclusieve regio

provinsje fryslân
provincie fryslân

Gemeente
Súdwest-Fryslân

GEMEENTE
waadhoeke

Gemeente Leeuwarden

WETTERSKIP
FRYSLÂN